

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennytte forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Efterretninger

angaaende

B y e n R i b e,

udgivne
som Indbydelsesskrift til den offentlige
Examen i Ribe-Cathedralskole
1834.

Tredie Samling.

af

Peter Adler,
adjunkt.

Universitetsbibliothek og Thomans
Bibliotek.

Tryft i Ribe hos L. S. Gyphoff.

—
—
—

De Håndskrifter, som ere afbenyttede til dette lidet Arbeide, ere;

Bøens Indtægts og Udgivelses Bøger for 1625—31, forte af Raadmand Knud Lambertsen, og for 32—33 af hans Eftermand Morten Lassen, i Særdeleshed en Regnskabsbog ført af Lambertsen over Bøens Udgift i den Tid, de Keiserlige vare i Bøen. Uddrag og Bilag, hvorved ingen Hemmelere ansørte, ere tagne af den;

Kømner regnskaberne; de 4 Kømnerne varer Regnskabsførerne underordnede, og deres Regnskaber ere som Bilag ved hanc;

Skattekøbgerne og Raadstudsomprøtocolleerne for 1629—33. Da hverken Ting eller Raadstuet er holdet under Invasionen, findes ingen Tingbøger for 1627—29, ligesom der ogsaa i Raadstudsprotocolleerne er et Spring fra September 1627 til Juli 1629. Tingbøgerne for 1629—33, som viistnok vilde have givet adskillige Oplysninger, have ikke været at forefinde.

De vigtigere Dage ere ansørte baade efter gammel og efter ny Stil; de øvrige allene efter gammel, som endnu længe efter den Tid allene bruges her i Landet.

Pengesummene ere ansørte efter Daler, hver Daler til 64 S. dansk eller 32 Ig. Tern, Tælle, Øst o. s. v. ansøres i Niber Pund, hvort Pund omrent et Libspund, eller noget derover, i vor Bøgt.

Slutteligen maa Forfatteren aflagge de Herrer Professor Thorup og Adjunkt Hanssen sin forbindeliggste Tak for den Beredvillighed, hvormed de have understyttet ham ved dette lidet Arbejde.

Bidrag til Nibes Historie
under de Kejserliges Indfald i
Danmark 1627—29.

I.

Aarene for de Kejserliges Ankomst.

Efterat Kristian d. 4de d. 27. Augnst 1626 havde tabt Slaget ved Luthier am Barenbetg, maatte Holsten og Danmark befrygte et Indfald af de Kejserlige. Vel havde Kong Kristian, som altid var driftigst og modigst i Ulykken, snart igjen bragt sin Hær til en anseelig Styrke og anvendt al Anstrengelse for at standse Hjendens Fremskridt, og formene ham Overgang over Elben og Indfald i Holsten; men hans Bestræbelsler blevе for lidet understøttede, til at man funde vente nogen varig Frugt af dem. De tyske Hørster, som havde været forbundne med Kongen, søgte at forlige sig med Kejseren; de ham af England tilsgagte Subsidier udebleve, og ikke engang de Venge, som han havde forstrakt Kong Jacob, funde dennes Eftermand Carl iste tilbagebetale, saa at Kristian selv maatte besolde de engelske og skotske Tropper, der vare stodte til ham, hvilket faldt ham saameget vanskeligere, som det danske Rigssraad stedse lydeligere

yttrede sin Missfornsielse med denne Krig, som Danmark uvedkommende. For at raadslaa om Midlerne til at forebygge en Invassjon, forsamledes de Slesvig-Holstense Stænder i November i Rendsborg, hvor Kongen selv var tilstæde, og hvor der besluttedes paa Opfordring af Statholderen, den gamle Geert Ranzau, at alle Baabendygtsaavel Borgere som Bonder skulde væernes, ogsaa tilbedt Adelen sig at drage mod Hjenden. I samme Hensigt holdt det danske Rigsråd Herredag i Kolding, hvor der besluttedes at understøtte Kongen med overordentlige Paalæg.

I Sommeren 1627 bemægtigede Tilly sig Elbpassagen ved Blekede¹⁾, og den 22. Juli Passene ved Lutterhausen og Urteberg²⁾ og gik den $\frac{26}{4}$ ^{Aug.} over Elben paa en Skibsbro ved Blekede, paa en Lid, da Kongen havde forladt Armeen for at overvære en Landdag i Rendsburg; den danske Armees flygdede over Hals og Hoved til Egnen om Kremp og Glückstadt. Wallenstein, som fra den anden Side havde nærmet sig, gik over Elben ved Wiesen³⁾ og Zollenspieker⁴⁾, og begge Hærførere samledes den 12de Sept. i Lauenburg, hvor de aftalede Planen til Indfaldet.

I Holsten stedte nu, da Hjenden var for Dørren, Intet for at realisere de sjonne Forhaabninger, som den, paa ovennævnte Landdag i Rendsborg yttrede, Begeistring havde vakt. Enthusiasmens Ophavsmænd, den gamle Geert Ranzau, var død. Haa eller Ingen

1) i det Hannoverske, noget Graden for Boitzenburg.

2) omtrent ligeoverfor Lauenburg.

3) i det Hanoverske ved Floden Luhe.

4) Vierlandene.

væbnede sig for at forene sig med Kongen, som kun havde 14,000 Mand at sætte imod sine twende frugtelige Modstandere. Dog vilde han trække Levningerne af de Mansfeldske Tropper til sig og med den forenede Armee forsvarer Eideren og saaledes dække Slesvig og Tyskland. Men ogsaa dette Haab glippede. Markgreven af Baden-Durlach, som nu anførte hine Tropper, blev aldeles slagen af General Grev Schlick ved Oldenburg¹⁾ den 25 Sept. Markgreven reddede sig ombord paa de Elibe, som havde fort ham og Tropper over fra Mecklenburg til Holsten; men hans Folk blev næsten alle fangne og toge Tjeneste hos de Keiserlige. Kongen trak sig nu til Kolding, hvorfra han gif til Kjøbenhavn; de 4 bedst disciplinerede Regimenter gif over til Syen; Resten adspredtes og største Delen af dem indsluttedes i Hals Skandse, hvor de kapitulerede til 8000 Mysterer, anførte af Grev Schlick²⁾.

Hertugen af Holsten, Frederik d. 3die, havde underkastet sig Keiseren og paa temmelig haarde Vilkaar erholdt Neutralitet, hvorved han slappede sine Understaetter nogen Lettelse, om han end ikke fuldkommen kunne befri dem for Krigens Byrder. Disse følte derimod den kongelige Andel af Hertugdommene og Tyskland i næsten 2 Var med alle de Nædster, som slike tojlesløse Vander, som de tillykke og wallensteiniske, kunne bringe over et Land³⁾. At leve en fuldstændig Skildring af Ribes Lideler i disse 2 Trængsels Var, er mig ikke muligt, ja ej engang at bringe en nogetlunde sammenhængende Skizze ud af de faa,

1) i Holsten. 2) Baden. 3) Alg. Weltgesch. 57 Del. 82.

næsten ene af Regnskabsbøger hentede Motitser, som jeg har uddraget af de paa Raadstu-Arkivet opbevarede Dokumenter.

Byens store Udgifter 1624—26.

Byen havde alt de foregaaende Aar, 1624—26, som Forsmag paa Krigen, haft trykende Udgifter og Byrder. En betydelig Skat, den havde at udrede, var de saafalde Bøsseschytte-Penge, en Afgift til "Byseschytters" (Konstablers) og "Bodghmends" (Masters) Underholdning. Det var nemlig befalet en: hver Kobstad i Landet at underholde et Antal Søfolk, i Forhold til dens Størrelse og Belstand, fra 1ste November til Paaske-Aften næste Aar. Denne Underholdning, som i ældre Tider, i det mindste nogle Steder, er stuet i Natura¹⁾, er siden forandret til en Penge-Afgift først af 6 β ²⁾ daglig, senere af 7³⁾ og fra 1625 af 9 β daglig⁴⁾. Ribe og Aalborg var de jydiske Stæder, som maatte underholde det største Antal, nemlig i 1599, 40⁴⁾; 1618, 47⁵⁾, og 1624, 33, endog 50⁶⁾. Afgisten beleb sig i de sidst anførte Aar til 1300 Daler, som betaltes i 2 Terminer og afhentedes af et Kansellibud, som gjerne fik en lille

1) Garde Esterreninger om den danske Sømagt ifle D. p. 77.

2) sammesteds.

2) f. E. det kgl. Brev om Skatten for 1618 afgivet i Ribe-Avis for 1834 No 38.

3) se Bilag 1.

4) Garde l. c.

5) ovennævnte Kongelige Brev, deri staar Aarhus og Randers Kun afgift for 24 Mænd, Kolding 20 og Horsens 17 og de øvrige Stæder end færre.

6) se Bilag 1.

Dusør for sin Ullmøge¹⁾). Videre betaltes 1624—26 Bidrag til Lønning og Underholdning for den store Hær, Kongen havde paa Benene, aarligt lidet over 1000 Daler²⁾). Desuden en Konges Skat af 1560 Daler i 1626, som betaltes til Slotsskriveren paa Ni-berhus³⁾), saa Byens samtlige kongelige Skatter var i 1625 3615 og i 1626 3196 Daler. Desuden er- lagdes i disse Aar en ikke ubetydelig Udgift til Post- buddes Lønning⁴⁾), og desvagter lejedes et Bud til et- hvert Grinde af nogen Betydenhed⁵⁾).

I Foraaret 1627 paabsedes en stor Kongesskat paa 2080 Rigsd. eller 3120 Sletted., som skulde erlæg- ges i fire Terminer, af hvilke kun de to blevet betalte til Slotsskriveren, den sidste den 21de Juli⁶⁾). Den 2den Halvdel, eller de to sidste Terminer findes ikke ført Regnskabsforeren til Udgift og for den findes ingen Kvittering af Slotsskriveren. Dog finder jeg i Rømner: Regnskabet, at den er opkrævet i August og den 24de udbetalt Regnskabsforeren Knud Lambertsen paa Raadhuset, og endnu 25de Sept. en Restans af bemeldte Skat, ogsaa staar den i hans Oppebørsels- bog anført som modtagen. Hvor ere de 1560 Daler da blevne af? De ere faldne i de Kejserliges Haan- der. Udrykkeligen siges dette vel ikke, hverken i den efter Knud LambertSENS Dod forfattede Udgivtsbog for 1627 indtil d. 20de Septbr., ej heller i den af ham selv førte udførlige Bog over Byens Udgivter

1) Bilag 1.

2) "til Mandz Hold til Soldaatterne paa itt fierning Aar, og siden paa Itt halff Aar.

3) Bilag 2. 4) Bil. 3. 5) Bil. 3. 6) Bil. 4.

under Invasionen, men man kan med største Rimelighed slutte det af en Post i sidstansførte Regnskab: "den Aar Anno 1627 miste jeg en Bestagen Schrinn, Som dett Sølff war wdj, som Borgere havde udlagt til hans Majestadt og bleff buorte tagen af Heldtmarschalf, koste mig 6 Daler." Da Skatten indbetales saa Dage før Fjendens Ankomst og dens Udbetaling ellers ikke omtales, er det vel uden for al Twivl, at det er den, som menes ved ovenansorte Sølv. Øvrigheden¹⁾ maa have tilskrevet hans Forsommelighed eller Uforsigtighed Skylden for Tabet, da den har fort hans Arvinger hine Penge til Negning.

Indkvartering.

Hvorvidt Byen er blevet besøret i disse Aar med Indkvarteringer og Gjennemtog, kan jeg ikke afgjøre, da der ingen Indkvarteringslister findes for den Tid. Store Summer finder jeg ikke anført til Soldaters Underhold her i Byen; men af mindre Summer, der anføres udgivne hertil, kan sees, at Smaapartier oftere ere komne herigjennem^{2).}

1) Knud Lambertsen var Asbmaud i Ribe og en af Formændene for Salt-Compagniet. Han dsde i Aaret 1632 og Regnslaberne saavel over Indtægt som Udgift fra 21 Desember 1626 til 20de September 1627 ere forfattede efter hans Død; thi han faldes baade paa Omflaget og i Regnskabet selv "Galig K. L." og de ere strevne med en anden Haand. Oppebørselen var i den Tid i Alt 5589 Daler, Udgivten 3711, for Overskuddet 1878 Daler erklares Galig K. L. Arving at være Byen skoldig. Uvished om Tabet Sulde regnes ham eller Byen til Skade, er vel Morsag i, at han ikke har afgjort Regnslaberne for den Tid, da dog de senere, nemlig for 1628 til 31 incl., ere strevne af ham selv. Om der er fast proses herom, har jeg Intet fundet.

2) nogle Tilfælde se i Bilag 5.

Udstriøning af Søfolk.

Nogle Matroser blev ogsaa i disse Aar hersra Byen udsfrevne til Glaaden og forsynede med Klæder, Sko og Reise-Penge. Deres Antal kan jeg ikke ange nojagtigt, da de findes anførte adspredte i de forskellige Rømner-Regnskaber¹), hvorfaf nogle manglende. Omrent 10 a 12 slige "Bodzmend" har jeg stødt paa i Regnskaberne²).

Rapere i Nordøen.

Sfibbsfarten i Nordøen blev i disse Aar gjore usikker ikke allene af spanske og Dünkerker Rapere, men endog af algierske Soroverre, som saaledes i Aaret 1627 plyndrede Island og Færøerne³). Det blev deraf anset for nødvendigt at lade de Skibe, som førte Ørne over til Holland⁴) konvojere af Krigsskibe, i 1625 og 26 af hollandske⁵). Jeg seer dog ikke, at Byen har haft anden Udgift derved, end Dusorer til Kapteinerne, hvis Fortæring her i Byen den ogsaa betalte⁶).

Vandflod.

En betydelig Udgivt, men som rigtignok ikke staar

1) Knud L. var Regnskabsråder, Overkammer, af hvem de 4 Kammerer modtog deres Udlæg, og til hvem de indbetaalte deres Oppebørsel. Deres Udlæg ansøres ikke i det enkelte, men kun hele den modtagne Sum "efter deris Register's Lydelse".

2) se Bil. 6 et par Exempler paa hvorledes de udrustedes af Byen.

3) Slangen. Garde, p. 126.

4) Stadens Handel med Ørne var af meget stor Wigtighed, se Danckwerth 78.

5) Ogsaa undertiden af danske, saaledes konvojerede Admiral Ørns Mundt dem i Aaret 1633. 6) se Bil. 7.

i Forbindelse med Krigen, voldte en stor Oversvømmelse i 1625 Byen. Saaledes er anført i Hovedregnskabet 96 Daler for Kjørsel til at fylde et Hul i Dammen, og et eget Ræmmerregnskab angaaar Ifandsættelsen af to Damstifter og beløber sig til 615 Daler.

Myntens Nedfættelse.

En Folge af Krigen var derimod de ikke ubetydelige Tab, som saavel Byens Kasse som private Børgere lede ved den under Krigen slagne flette Mynt, Forandringer i og Nedfættelse af den i Omlsb væreni Mynt. Slangen¹⁾ omtaler, men først ved Aar 1629, Klager især fra Hertugdømmerne over Mynten, fordi Hamborgerne og Lybekkerne ikke vilde modtage den efter den paahydende Værdi. Han taler ogsaa ved Aar 1622 om en Forhøjelse af den danske Mynt,²⁾ en Rigsdaler fra 84 til 96 S , en Mark til 20 S , for at gjøre den danske Mynt lige, det vil sige, lige saa let som den tydse, der oversvømmede Landet. Men af Regnskaberne sees at en Nedfættelse har fundet Sted i 1625³⁾ og her er det Statskassen, som ikke vil modtage den gængse Mynt til sit fulde Værd. Tabet var omrent 9 Mk. paa 12 Rigsdaler eller 18 Slette-Daler og undertiden større. Maaße er det tyß Mynt, som Vedkommende ikke vilde modtage, og, som maatte ombyttes med dansk⁴⁾.

1) Pag. 683 og 85.

2) Pag. 475.

3) se Bil. 8.

4) ved en Kongelig Forordning af 4de Mai 1625 blev et 24 Ekill. Stk.

Rejser paa Byens Vegne.

Krigen uodte ogsaa Borgermesterne enten selv at foretage eller lade andre foretage kostbare Rejser paa Byens Bekostning. Saaledes gjorde i 26 en af Røm'nerne en Rejse paa Byens Vegne til København, hvis Omkostninger er beregnet til 76 Daler. Den ældste Borgermester Morten Lime gjorde i 26 en Rejse til Viborg paa Maadets Besaling, ligeledes rejste i 27 samme Lime til Odense. En Hans Jensen Viintapper sendtes til Randersborg i August, altsaa paa den tid Landdagen var forsamlet der. Rejser og Sendelser til Naboyerne forefaldt temmelig hyppigt¹⁾). Endelig findes paa hvert af disse Aars Regnskaber Smaasummer (2—6 Daler) anførte, givne til Præster, Fruentimmer og andre, som vare forvredne fra de protestantiske Lande i Tyskland, hvor Krigen og de Kejserlige rasede²⁾.

Forsvars-Anstalter. Slottets Tilstand.

Byen var dengang, som nu, en aaben By. Slottet var vel besættet og var tidligere endog blevet anset for en temmelig sterk Fæstning, men som Brugen af Kanoner og dermed Belejringskunsten tiltog, blev det af mindre betydenhed. Dets Forsvar blev set ikke forsøgt, dels vel for den Fare, Byen derved vilde udsettes for, dels og især for den aldeles forfaldne Tilstand, dets Fæstningsværker vare i, og som man i de Aar, vi her omhandle, set ikke har arbej-

nedsat til 20 f., en ny Mark til 13 f. i Hvid, en 6 f. til 5, o.s.v.
Forordninger, som endnu herefter til Underledis besatit werden skal
boldis. hos Holst. Abbvn. 1643.)

1) Bilag 9. 2) Bilag 10.

det paa at udbedre, idet mindste har Byen ikke fået en Skilling derpaa. Af en Synsforretning, holdt i Aaret 1612¹), kan man slutte, at det har været påaenkst at sætte det i nogenlunde Forsvarsstand, i det mindste at forsyne det med Porte, men at det ikke er fået, eller i det mindste fået ufuldkomment, vil erfares af det Følgende.

Solke Væbning.

Paa Herredagen i Kolding i April 1626 var bles ven besluttet en almindelig Væbning over hele Landet. Købstæderne skulle påalægges at stille et Antal af Borgere, bevæbnet med Musketter. Dette Antals Størrelse bestemtes af Amitmændene. Enhver væbendygtig Børger skulle være forsynet med "godt sædvanligt Vaaben"²). Hundrede Kaptejner med et bes hørigt Antal Underoffiserer blevne fordelt omkring paa Landet, for at øve Folket i Vaaben og anføre det. Nogen Begyndelse til at iværksatte denne almindelige Væbning er der ogsaa gjort, men uden Virkning. Mogle faa Tusinde af Landsfolket væbnedes og stodte til Armeen, men udrettede Intet og adspredtes snart.

Borgerkorps.

Ogsaa her i Nibe er Begyndelsen fået til at organisere et Borgerkorps; en Underoffiser øvede dem og en af Børgernes befoltedes af Byen som Kommanderende, der lønnedes Trommesslager o.s.v.³). Bagthuse bleve opførte ved begge Portene, paa Bleggaardsene o.s.t., dog er det ikke rimeligt, at man herpaa

¹⁾ Bilag II.

²⁾ Glænge 583.

³⁾ Bilag 12.

har grundet noget Haab om Forsvar, især efter at den danske Hær havde opgivet al Modstand og saa godt som var oplost. Sandsynligens har ogsaa disse Forsvars-Anstalter mere været beregnet paa at funne tilbagedrive Strejfspartier og Marodorer af vor egen Hær, som paa dens Hovedfulds-Flugt gjennem Landet begik de største Nørdeheder, plyndrede og herjede, som om de vare i Fjendens Land, med den Undskyldning, at de ligesaa godt kunde tage det, da det dog vilde falde i Fjendens Haand¹⁾). Og rimeligtvis har disse Anstalter ej heller været overslodige, thi en Soldat, der omtales at være blevet skudt uden for Nør-report, har muligen været en saadan Enaphane, og de 7 Ryttere, som nogle Dage før Fjendens Ankomst, i et Regnskab af Arrestforvareren, omtales som inde-spærrede i Arresterne ere vist ej heller komme der for deres Dyds Skyld²⁾), i det mindste har man ikke ventet sig noget Godt af dem, siden man indvarterede dem paa slige Steder²⁾). Ved Tørlund har nok været en Udpost eller Picket, da de mange, som udsendtes til forskellige Sider "paa Rundschab" gjerne afslog derfra og vendte derhen tilbage. Af Militær var der Intet i Byen; af Ammunition finder jeg kun lejlighedsvis omtalt 3 Hævtønder Krudt.

Mange Borgeres Flugt.

Holberg og flere³⁾ berette, at en stor Del af Indbaanderne baade paa Landet og i Stæderne forlod deres Hjem ved Fjendens Nærmelse og flygtede til Øerne. At Adelen paa Gaardene i Omegnen har

¹⁾ Slange.

²⁾ Bilag 13.

³⁾ Algem. Weltgesch. 57 B. V. 82.

forladt disse, er udenfor al Tvidt¹⁾; men at ogsaa fra Byen mangfoldige ere flygtede, nævnes udtrykkeligen i R. L. Udgivelsedog²⁾ og fremlyser desuden af flere Steder, som ville blive omtalte i det Folgende. Det ses isærdeleshed af Raadsuprotokollen for 1630 — 32, da mange Sager opkom imellem de Flygtede og de Tilbageblevne om, hvorvidt hine var pligtige at erstatte disse de Bekostninger, de havde gjort paa de Soldater, der var i indkvarterede i de forladte Huse³⁾. Mange bortsendte ogsaa deres kostbareste Sager f. E. til Øerne i Vesterhavet og til Marskernene⁴⁾. Blande de Flygtede formoder jeg ogsaa at den rige Købmand, Raadmand Niogens Graffue var⁵⁾. At Lænsmanden Albert Scheel forlod Byen, var ganske naturligt. Han var, som en af Rigets Raad, for betydelig en Mand til at falde i Hjendens Hænder, som ogsaa siden det vigtige Hverv, der overdroges ham, visse. Han drog af Byen med Familie d. 29de September til Hadersleb og derfra til Syen⁶⁾. Fra den Tid af sendtes daglig Folk ud for at bringe Esferrekening om Hjendens Fremtrængs, først til Rendsborg siden til Flensborg, Alpenrade, og Løtlund var især det Punkt, hvorfra bemeldte Speidere drog ud. En bestandig Vagt holdtes paa Taarnet. Ogsaa minder jeg Epor af, at Raadet har tænkt paa Nædven-

1) se f. Et. Bil. 14. 2) Bil. 15. 3) sammested.

4) se Bilag 15 b.

5) Dette slutter jeg blandt andet deraf, at han ikke findes anset blandt dem, som har forsøkt Byens Kasse med Laan i den trænge Tid, da dog det er tilfældet med Borgermesterne og nogle Raads mænd, og han var Byens rigeste Mand.

6) som ses af Regnskabsbøgerne for Bud, der sendtes til ham, da Raadet jævnlig korresponderede med ham.

bigheden af at være forsynet med Proviant¹⁾). I La-degaarden var et Kornmagasin, men om Kongens, Byens eller private Folks, kan jeg ikke sige; men så Skpd. Tørstif blev ført paa Byens Regning. Nu kom daglig Flygtninge, blande disse nævnes Niels Krag Wulff v. Buchwald,²⁾ en af Hertugdømmenes Maad. Krigskommisærer kom ogsaa hertil for at redde, hvad der kunde reddes og sik nogle Heste ud-skibede herfra. En kongelig Kommissær Axel Ahren-felt til Basnæs sik endnu i de sidste Dage af Septbr. Maadet til at forstrække sig 40 Daler³⁾).

II.

Fra Alarene under Besættelsen.

Ankomsten.

Endelig den ²⁸/₆ Septb. kom de frygtede Øjester under Anførel af Oberst-Luitnant Sigismund Lysser⁴⁾. Deres Antal finder jeg intetsteds anført. To Kompagnisjefer (Hopliment) omtales flere Gange,

1) Bilag 16.

2) Som ses af et Regnskab over Kierrel, Ven har betalt. Det er ogsaa anført en Vogn 7de Sept., som øeg Kongl. Majest. Sangere til Warde. Hvad det er for Sangere og hvad de vilde i Warde, er ikke let at begribe. Ordet er stavet meget tydeligt og kan ikke læses anderledes, men en Feittagelse er det dog uidentvist.

3) Bilag 17.

4) Saaledes kalder Terpager ham p. 726; i Regnskaberne nævnes han aldrig anderledes end Oberst-Luitnant, eller som R. L. Sriver, Oberst-Lütten Andt. I Desbrebogen findes en Gang anført, som kaldes Frø Barbare von Altheim, Offuerst-Lieutenants Gemahl.

Sprintzendørffer¹⁾) og Schirsted, den sidste i det mindste hørte til Regimentet Torquato Conti. I Døbebogen nævnes endnu det v. Præsingse Compagni. Mytteriet anførtes af en Vitmester Stanim, ogsaa nævner Døbebogen, "Mons. Verser, Lieutenant zu Moss." Mandskabet blev ikke indkvarteret samme Aften²⁾, de ankom, men først den næste Dag. Offisererne derimod modtoges og beværtedes paa Raadhuset³⁾. Varsagen, hvorför Magistraten søgte at slappe Byen denne forte Frist, har formodentlig været, at ordne Mandskabets Fordeling imellem Borgerne, saa godt det lod sig gjøre, at give disse nogen Tid til at træffe Anstalter til disse fordringsfulde Gjesters Modtagelse, maaesse ogsaa for at slappe et eller andet af Vejen, som man kunde befrygte skulde sikke dem for sterk i Øjnene; dog det har man vel været betænkt paa i Forvejen. Oberslojtnanten sikkede sit Kvarter i Mogens Graffues Hus⁴⁾). Hvorledes de øvrige Offiserer og Mandskabet fordeles, kan jeg ikke sige, da ingen Indkvarteringslister findes for disse Aar. Mogle Soldater, som kom ester Hovedkorpset, blev indkvarterede i en af Byens Bygninger og underholdte

1) saaledes kaldes han i Døbebogen; Regnskaberne har Prindsendorf.

2) 8 Oct. "gaff jeg Borgermester Hans Friis VI Daler, som hand forærdet en Foreer medt, fordi Voenn bleff fri for Indkvartering den første Aften. Vienden kam her for Voenn.

3) d. 28de Septbr. hente jeg tou Rander Vin til Keysers Offiserer, der kom paa Raadhus ved Johan Aposteker 6 Mk. (af et Regnskab der et Hovedregnskabet vedlagt, formodentlig af et af Stadsbuddene, i al fald en Mand, der havde Opsigt med Raadhuset og Arresterne deri).

4) No. 348 paa Mellemdommen, som nu beboes af Kobmand Glöch e.

der, indtil ogsaa de funde anbringes i Byen¹). Li-
geledes sik de Soldater, der havde Kvarter i Huse,
som vare forladte af deres Ejere, Underhold paa By-
ens Befestning dels i Fædemidler, dels i Penge.
Herom, ligesom om Forplejnings-Maaden i det Hele,
mere paa sit Sted.

Efter Omkvarteringen indrettedes strax Bagtsuer
fleste Steder²). Paa Torvet oprejstes en Gallie, hvor-
til Byen leverede Sommeret og betalte Arbejdet³).
(Bilag 28.)

Skandser ved Byen.

Udenfor begge Porte opkastedes Skandser, som
have været meget betydelige, da Arbejdet paa dem
varede til ud paa Sommeren 1628. Ikke allene er
en stor Mængde Jord, Grus og Stene kjørt sammen der-
til, ligeledes mange Læs Nis huggede i Byens Kjær;
men ogsaa meget Sommer, Bjelker, Planke og Bræd-
der (Deller og Hjel,) er leveret dertil. De vare for-
synede med Porte⁴). Ogsaa her forrettedes Arbejdet

-
- 1) d. 2den Octbr. holdt jeg 16 Soldater og 6 Quinder medt Øll och
mad hver 2 Maaltid for hver Person 8 fl. d. Noch 2 Rander Øll
som 2 Stug Rytter sich ved Sønderport Et tilsammen . II Mk. 46.
noch sich di lys och en Las Alven, er til hobbe 24 fl. Af et Kam-
ner |Regnstab).
 - 2) af et eget Regnstab, der er fært over lys, leverede til Bagthusene,
seer jeg, at der først vare 3, siden 7, en lang Tid 8 og endelig 9.
Der vor et ved hver af Portene, et paa Torvet, et i "Skæringen",
(Byens Skæring, et Forraads-Hus paa Torvet, som undertiden ud-
leiedes) et ved Kaabber-Nu-Bro, et i Smedegade, et i Hundegade og
fra 17de Febr. 1628 ogsaa paa Slottet.
 - 3) i Udgivtsbogen er anført omtrent 7 Daler derfor. Ogsaa Byens
Gallie har ved denne Tid fået en Hoved-Reparation.
 - 4) Om disse Skandser se videre Bilag 18. Ved at anlægge en Bro
over Badstedet ved Sønderport 1833 stodte Arbeiderne paa en Del
Pøleverk, som ei usandsynlig ere levninger af disse Skandser.

og leveredes Materialerne af Byens Folk og paa Byens Bekostning. Ogsaa ved Øder: Bjerrum ved Aaens Munding var opkastet en Skandse og opført et Bagthus¹⁾).

Slottet.

Slottets Istandættelse og Besætning blev strax en Hovedgjenstand for Fjendernes, eller, som Regnslaberne jevnlig kaldte dem, de Fremmedes Opmærksomhed; men og her arbejdedes med Byens Folk og for dens Penge. Det synes fra Begyndelsen af at have været deres Hensigt, at gjøre den til en af deres Vaabenpladse og anbringe en Del af deres svære Artilleri der, hvilket ogsaa senere fikte. I Begyndelsen var det ikke militærisk besat, i det mindste var der ingen Bagstue²⁾). Dog ere enkelte Dele tagne i Brug, s. Ex. Krudtkammeret³⁾). Ogsaa bryggedes der Öl til Soldaterne paa Slottet⁴⁾), og at ligeledes Soldater have været indkvarterede der, ses af Døbebogen. Fra først i Octbr. arbejdede flere dage lig paa at opfaste Voldene, at slaa Bredder nedensfor Murene ved Gravene. Vindebroen fik en Udbedring, om ikke en ganske ny blev bygget; der kom ny Porte,

1) Sommermænd for den Baghus, de gjorde ved Øder: Bjerrum X Mr.; 14de Novbr. Georgius Feltvebel 3 Snees stuor Ssm till Schansen ved Øder: Bjerrum.

2) Dette ses af det ovenomtalte Lyse: Regnslab, hvor hvert enkelt Lys, der udleveredes til Baghusene, paa det omstændigste er anført og hvor Bagten paa Slottet først nævnes i Februar.

3) 2den Oct. andtuorde Seg Georgius Feltuebel en stuor Cast: Los koste v Mr. som blev brugt paa Slotten for Krudtkammeret.

4) en Soldatt i Møllen at male Proviandt: Mat ved paa Slottet d. 18de Jan., ligeledes d. 24de en Soldat i Brøggeriet paa Slottet o Lys (Lyse: Regnslabet)

da vi have set ovenfor, at de gamle bare aldeles forfaldne¹⁾.

Ogsaa en stor Smedie blev anrettet paa Slottet, hvor alt de Kejserliges Smeddearbejde blev forfærdiget af Byens Smedde. Til denne Smedie leveredes Jern og Kul af Byen. En Fortegnelse herover, som findes i en egen Afdeling af Knud Lambertssens Regnskab viser, at det beløber sig til 250 Daler; men densne er langtfra ikke fuldstændig, thi han anfører kun, hvad han har betalt strax eller dog i løbet af disse Aar, og Regnskaberne fra 1630—33 vise, at mange Varer, som ere leverede i Krigens Aar, først da ere betalte. Videre har han kun fun spesifiseret, hvad han selv eller ved sin "Feltwebbel"²⁾ har udleveret, ikke hvad Rømmerne og andre have udlagt.

Besøg af høje Offiserer.

I særdeleshed kom der liv i Smeddeværkstederne, naar Feldmarskalk Grev von Schlich³⁾ kom til By-

1) Bilag 19.

2) En Underofficer, der havde sit Kvarter hos K. L. og som han dersør altid kalder "min Feltwebbel." Han havde Opsigt med Arbejderne paa Slottet og i Byen og synes at være godt troet af Magistraten.

3) Jeg er dog ikke ganz vis paa, at denne Wallensteins Underfælle i Solland menes overalt, hvor "Feldmarskalk" uden Navn tilføjelse anføres i Regnskaberne. Øste nævnes "Graf von Schlich", uden at hans militære Rang omtales, saa at det muligen kunde være to forskellige Personer, da de imidlertid tilføjst, hvor Paalægget ved Portmarschen omtales, smelte sammen til en "Feldmarschal Graue Von Schlich", har jeg troet det rettest ikke at stille dem ad og at opgive alle Forsøg paa at forstaffe Nibe den Mre at være bleven udskudt af Tilly i Person, saameget mere som dennes Felttog

en^{1).} Denne er østere kommet hertil, og, som det synes af det betydelige Kvantum Jern, der leveredes til Hestesso, med et anseligt Følge. Første Gang var han her sidst i Oktober 1627, da han gav Byen et Frihedsbrev. Han har blandt andet forlystet sig med Jagten. I det mindste finder jeg blandt Uldgifterne, at en Mand er bleven betalt for at have besordret hans Hunde til Helsingbro. Længst opholdt han sig her i April 1629 fra 3de til 13de, da han paalagde Byen en Kontribusjon af 1500 Daler, som Maadet maatte laane af en Mand i Tønder og for hvil Skyld nogle af dem maatte gjøre en Rejse til Hamborg^{2).}

Under dette Ophold fik han uidentvist Besøg af Obersterne Schauenburg³⁾ og Morttenborig, disse kom nemlig hertil Langfredag og blev her til 4de Paaskedag^{4).} For deres egen Fortæring finder jeg Intet anført i Byens Negnsaber, men om deres Folk se Bil. 22. Grev Schlich har formodentlig ført sine egne Kokke med og Provianten har man vel taget, hvor den var. Han har ventelig havt sit Kvarter paa Slotter. Der er under hans sidste Ophold blevet bygget ham et Badehus^{5).}

i Bremen og den anonyme Feltmarsch. Mærværelse i Ribe ikke uden Evang lade sig bringe i Overensstemmelse.

1) Bilag 20. 2) se Bilag 21.

3) vistnok Hannibal von Schauenburg, en af de keiserlige Kommissarier ved Freds-Underhandlingerne i Lybek. At han kunde fælde paa at ville tilbringe Paasken her, vil mindre forundre os, naar vi strax efter se, at han foruden Feltmarskalken ogsaa traf "Fyrsten" her. 4) Bilag 22.

5) 3 Tyder os Deller, som kam til nogelle Guainhus til Feltmarschal o. s. v.

En anden høj Besalingsmand, som undertiden besøgte Ribe, benævnes i Regnskaberne aldrig andet end "Fyrsten, eller Fyrsten af Hadersleff", da han i det mindste af og til opholdt sig paa Haderslevhus. Han synes at have været den øverste Autoritet her i Egnen. Til ham henvendte Borgerne sig om Tildelse til Udforsel af Korn og Stude, fremdeles om Hritagelse for Eds-Utlæggelse, o.s.v. Men hvem var denne Fyrste? Hertug Friederich af Holsten kan det ikke have været. Haderslev Amt hørte til den kongelige Andel. Og, sjældt der var et spændt Forhold mellem Kongen og Hertugen, som senere brød ud i aabenbare Ejendeligheder, kan man ikke formode, at Hertugen, som desuden skal have været en fredelig Mand, vilde opbringe Kongen mere, end alt var fået, ved allerede i Januar 1628 at gjøre Rekvistioner og kalte og valte som Herre i Kongens Land, ikke at tale om, at de Kejserlige vist aldrig vilde tillade Sligt. Rimeligere kunde man gjette paa en Broder af Hertugen, Adolf, som alt noget i Forvejen var gaaet i kejserlig Tjeneste, og som af al Magt anholdt hos Kejseren om at blive forlenet med den kongelige Andel af Hertugdommene. Men han opholdt sig i 1628 og 29 hele Året igjennem i Prag, og det kejserlige Hof henholdt ham med undvigende om ikke ligefrem afflaaende Svar¹⁾. Wallenstein selv kan det ej heller være, sjældt det store Folge, hvormed Fyrsten kommer, passer sig for den stolte, pragtelstende Wallenstein. I Begyndelsen af Invasionen har han

¹⁾ Slangen. Han døde i kejserlig Tjeneste af de Saar, han fik i Slaget ved Leipzig.

have sin Resident paa Koldinghus¹⁾) og drog om Vinteren 1628 til Wien²⁾). Efter sin Tilbagekomst derfra opholdt han sig mest i det Mecklenborgske, og om han end af og til kan have gjort Resser til de Egne, hvor en betydelig Del af hans Hær laa, saa kan han dog ikke have varet paa Haderslevhus saa ofte og saa længe, som det er nødvendigt at antage, hvis han skal være den samme, som den i Regnskabsbøgerne ofte omtalte Fyrste. Denne har derimod uden al Tvivl været Frants Albrecht af Sachsen Lauenborg, der dengang stod som General-Vagtmester i keiserlig Dienst og af Resseren var anvist Haderslevhus-Amt, for der at gjøre sig betalt, dels for sine Omkostninger ved Hvervingen dels for resterende Sold³⁾).

Denne Fyrste, han være isvrigt hvem han vil, har været her flere Gange, første Gang i Desember 1627. Den 18de Jan. 1628 kom han atten med et Folge af 60 Heste. Af hans Fortæring finder jeg kun, at Vinen er ført Byen til Negning, dels fransk Vin, som blev drukket hos Borgerm. Hans Friis, dels spansk Vin, som han og Folge nøde i deres Kvarter, og hvormed Glassesodret blev fyldt. Den 3ote Marts 1629 kom han atten, blev her til paa 5te Dag og traf altsaa sammen med Helmarsch. v. Schlich og formodentlig ogsaa med de to ovennævnte Oberster. Han er dengang astraadt hos Borgermester H. Friis, men er selv bleven beværtet formodentlig i Oberst. E.

1) Slangen, Baden. 2) Baden.

3) Slangen pag. 637; det er den samme, som trædte i Gustav Adolfs Dienst i Lejren ved Nürnberg, og blev mistænkt for at have volget hans Død i Slaget ved Lüzen.

Kvarter, og kun hans Folk har Borgem. maattet førge for¹⁾). Efter denne lille Digression, de fornemme Gjester angaaende, ville vi vende tilbage til vor Fortælling.

Videre Arbejde paa Byens og Slottets Befæstning.

Arbeiderne paa Slottet blevе afbrudte og sinkede ved de Ødelæggelser, en heftig Storm forbundet med Højvande anrettede i Januar 1628. Saaledes nedblaestes f.Ex. Vindebroen²⁾.

Den 17de Febr. 1628 blev Slottet militærisk besat og en Hovedvagt indrettet der³⁾). Paa dets videre Befæstning arbejdedes uafsladeligt, thi jeg finder, at Daglejere ere betalte for at arbejde ved Volden daglig lige fra midt i Maj til midt i September⁴⁾. Fremdeles finder jeg nogle Gange anført Arbeide paa "den liden Bindbrø ud for Vandporten og de trejsmaa Dørre ved Grassuen", samt en Skandseport i Borregaarden⁵⁾. I Juni Maaned er det ogsaa, at en Skandse blev opført ved Yder-Bjerrum. Nødvendigt var det vissnok at sørge for Troppernes Sikkerhed i Slottet og Byen fra Søsiden, da Indbyggerne paa Fane, Roms og Silt, som Slange beretter,

1) Bilag 23.

2) 29de Jau. andtuordet Deller o.s.v. kom till Slottene till Vindebrus dend Sid den suor Storm haffuer neder blæst denn. Sommeret til den belsber sig i alt til 24 Deller.

3) ses af Løse-Regnskabet.

4) f. Ex. giffuen Detleff Grassuer, for han haver voldet ved Slottet i V ilge om Dagen XII §; og saaledes lige til 14 Sept.

5) XVI Jege-Bachoum stcker i end. Mf. til den Schandspore, som di schyder for Porten uti Borregård.

havde fordrevet de Kejserlige, understøttede ventelig af den danske Flaade, som under Gabriel Kruse krydsede i Nordsoen, ja havde endog bemægtiget sig 2 Skibe, hvert paa 12 Kanoner, og ladede med Krudt og Kugler, som de Kejserlige noget før havde frataget Bremen og armeret. Med disse og nogle store lastskibe, de til den Hensigt havde bevæbnet med Kanoner, de paa Øerne havde frataget de Kejserlige, krydsede Øerne i Forening med Ditmarskerne og de Ejers stedtske ved Ryssen, opsnappede de Skibe, som fra Bremen, Brabant, Dynkerken o.s.v. tilførte Fienden Proviant, og forsøgte vel ogsaa imellem Landgang og Overfald paa sjældelige Smaapartier. Slange siger ikke paa hvilken Tid af Året 1628 det lykedes Øerne at forjage de Kejserlige. Disse maa endnu i Maj Maaned have været paa Øerne, da jeg finder, at Uns der Profos sen har besøgt Rom og Liss paa den Tid¹).

A rtilleri - Parkens Ankømst til Slottet.

I Sommeren 1628 findes af og til ansørt Urs hejde ved Skyset, dels for det opstilledes paa Slots tet, dels ogsaa for at modtage det, som ved at for færdige eller udbedre Lavetter. Der omtales baade Lavetter til Kanonerne (Stoscherne) paa Volden og til Kanoner paa Runddelen ved Slottet.

I August er en Del af Besætningen her kommen til Krempe for at forstærke Belejrings-Armeen for denne Fæstning²).

1) d. 14de Mai giftuen Hans Beck paa Schibruo for han var paa Rom me oc vdi Liss medt Profos-lütten Andt 1 Daller.

2) 12te August noch giftuen dennem den Tid de drog borte oc kom til Krempe, das giftuen dennem huer i enh. Mf. Slange hgt.

Den 6te Oktober 1628 kom Artilleri-Parken her til¹⁾ (udentvivl fra Aarhus²⁾) anført af en "Oßuerst-Vagtmeſter", som indqvarteredes i et privat Hus³⁾), men senere boede paa Slottet. For to Frihedsbrev, han udstedte til Borgerne findes besynderligt nok ingen Foræring anført for ham, men fun en lidet Dusør til hans Skriver⁴⁾). Han synes fra sin Ankomst at have ført Overbefalingen her i Byen, da Ober-Løjtnanten nok for det meste har opholdt sig i Haderlef, hvor han ogsaa før den Tid af og til har havt Kvarter. Af Hyrsten blev strax efter Artilleriets Ankomst paalagt Borgerne en Skat af 150 Daler til sammes Udrustning og Transport. (se Bilag 24).

I November forlod Kaptajn Schiersted med sit Kompagni Byen.

Eds-Aflæggelse til Kejseren.

I Mar 1628 indstævnede Wallenstein den holstenske Adel til at møde i Nendsborg for at hylde Kejseren, efterdi Kongen ved sin Fejde mod sin Lænsherre havde forbrudt sit Læn. Men da fun meget faa mødte, fik de Herrer Kommissarier, som Holberg ud-

1) Bilag 24. Enferegnstab 5te Oct. 9 Kiis til Slotten, den Tidt Oßuersten kam medt Stöckerne. A. Lamb. kalder ham ogsaa undertiden Oßuerst.

2) dette slutter jeg af at Oberst-Vagtmeſter omtales før den Tid som opholdende sig i Aarhus. 30 Oct. 27 og før en fløche Vin (?) d' lade, som paa en Rost Vogn, som kam til Aarhus til Oberst-Vagtmeſter. 19de Nov. for deres Heste vare før en nuor Rustvogn herfra till Aarhus for Oberst-Vagtmeſter. 3) hos Gara Hansens.

4) gifuen Oßuerst-Vagtmeſters Schrifuer for Euende friebeds Brefue hand haffde udgiffuen, at Borgere Ingen Oßuer-East schulle Schie af Soldaterne, derfor gifuen hannem. 6 Daller.

trykker sig kun lidt for deres Uimage.¹⁾ Dem, der ikke havde modt, straffede Wallenstein med at belægge deres Gaarde med tredobbelst Indkvartering²⁾. Jeg finder i Negnskaberne Beviser for, at en Ed er affordret de danske Stæder, i det mindste Nibe, Barde og Ningfjöbing, hvad dog hverken S lange - eller Holberg omtaler, men muligt er det Noget, som Underbesættingsmændene have gjort paa egen Haand, for ogsaa ved denne Lejlighed at støffe sig en Indtægt. Oven nævnte 3 Stæders Borgere blev i Januar 1629 af Hyrsten (Franz Albr. af Sachsen Lauenborg) indstævnede til Eds Aflæggelse og Borgermester Hans Friis var i den Anledning i Haderslev, for at tale med Hyrsten "paa mienige Borgeres Begrenn", og overrække ham en "Supplicadz" fra dem om Fritagelse herfor. Den 28de Februar kom den i Haderslev kommanderende Oberst-Løjtnant³⁾ til Nibe for at modtage Eden, men han blev tilfredsstillet med en Foræring af et Guld-Halsbaand og nogle andre Sager, og Borgerne blev forskaanedede for Eden. Borgerne i Barde og Ningfjöbing maatte betale det Halve af omstalte Foræring⁴⁾.

Gen. Morgan i Eydertedt.

Da en Del fremmede Tropper (mest skotske, en ganske franske) i dansk Tjeneste under General Morgan (en Skotlænder) først i 1629 havde erobret Nord-

1) Holberg 731.

2) S lange 622.

3) Om denne i Haderslev kommanderende Ob. L., der øftere nævnes, er Ob. L. Lysser, der kommanderede her i Øyen, som jeg ovenfor mente, et meget tvivlsomt, men kan da ogsaa være ganz ligegyldigt.

4) Vil. 25.

strand og var trængt frem over Bredsted til Nuttebüll og Tønder, samt efter en kort Belejring havde erobret Tønder-Slot¹⁾, er der opstaaet Haab hos Ripenserne om at blive de besværlige Gjester kvit²⁾; men Morgan vendte sig mod Syd, erobrede det Eyderstedtske og havde indsluttet Hesten af det kejserlige Korps, som opererede imod ham, da Fredens Slutning gjorde en Ende paa hans Foretagender. Den ovennævnte Sammenkomst her i Byen i Begyndelsen af April mellem Feldtmarskalk Schlich, Fyrsten og to andre høje Offiserer, har muligt været foranlediget ved Morgans Fremskridt paa Nordstrand; thi hans Erobring af Tønder var først i Maj.

Fredslutning og Afmarsch.

Kort efter kom efter lange Underhandlinger Freden i stand til Lybek. Den underskreves af Underhållerne den $\frac{1}{2}$ de Maj; men Kongens og de kejserlige Generaters, Wallensteins og Lillys Stadfæstelse ej før $\frac{27}{9}$ Mai, og da først ophørte Hjendelighederne. Freden blev her, som overalt, hvor der laa Kejserlige³⁾, højtideligen bekjendtgjort under Kanonernes Lorden og Trompeters Lyd⁴⁾. Der blev paa begge Sider udnævnt Kommissærer, som skulde påase de Kejserliges

1) Glange 646—47.

2) Betalt Madz Lawrup d. 2ode Mai for 2 Dages Lob og fly og Thindend om Kongens Folk der di var kommen op medt Rudbsl, ligel. Las Bonums Guen for tuo Dages Lob. (af et Kæmner-Regnstab) Nuttebüll ligger ved Wid-Ra, lidt over en Mil vesten for Tønder.

3) Glange 665.

4) giftuen di 12 Spelmend til Driche-Penge den 2id Freden blev udtrobt,

hurtige og passende Besordring og at Landets Ind-
vaanere ingen Overlast lede ved deres Alsmarsch¹⁾).
Her i Byen var i den Anledning Hr. Mandrup
Due. Ikke destomindre twang Oberstvagtmeesteren
endnu for sin Afrejse Byen til at frijsøbe sig fra
Plhyndring ved en Kontribusjon af 450 Daler,²⁾ og
derefter droge de endelig afsted den 28de Juni 1629³⁾.

Efter saaledes at have omtalt de Kejserliges Op-
hold her i Byen i Almindelighed, vil jeg nu tilføje,
hvad jeg har foresundet Mandstugten, Forplejningen
og andre særlige Gjenstande angaaende.

Udskrivninger i Omegnen.

Hvorvidt Omegnen har haft Indkvartering eller
ikke, kan jeg ikke afgjøre. Dog troer jeg ikke, at
Hjenderne mange Steder vare fordelte paa Landet;
Herregaardene undtagen, hvilke ogsaa let kunde sattes
i Forsvarsstand mod et pludseligt Anfald af Bonder
og slige usvede Skarer. Dog slap Bonderne ingens
lunde fri derfor. De maatte leve Proviant og Hu-
væsse, og bleve jevnligenv hjemsøgte af Soldater i stor-
re og mindre Partier. Alt den 3die Oktober sendtes
saaledes som der synes fra Borgermesterne Rekvissjon

1) Glange 665.

2) Bilag 26.

3) Terpager siger d. 1ode Juli, men d. 1ode Juni findes i Idem under
Bil. 14 anførte Udstrikt af Tingbøgerne, og flere Steder i Raadstu-
Protok., videre i Rose-Regnskabet; endelig stemmer det med Kemner-
Regnskaberne, f. E. under 16de Juni Binduer at ifstadsætte, som
Soldaterne slog itu ved Alsmarschen; under 30 Juni at graffue En-
den af Glædsen o.s.v. Denne dato er altsaa den rigtige. Terpa-
gers Ord ere; egressi primo equites, post pedites XI vexillo-
rum cum grandioribus suis tormentis.

til Ballum efter Proviant¹). Næsten daglig finder jeg i de første Maaneder Smaasummer anførte, der ere betalte Folk, som have tjent enkelte Rytttere eller Smaaapartier til Beviseire omkring i Egnen²). Paa Wesselbjerg, i Hostrup Sogn vesten for Varde, som dengang tilhørte Jürgen v. Ahlefeldt, fik Fogden af Obersi-Vagtmesterens Kvartermester Ordre at opgive Antallet paa Gaardens Faar, hvilke Ob.:Vagtm. igjen folgte til en Estdisen paa Sindinggaard. Denne begav sig nu ledsgaget af en Soldat (Foreerschudz) derhen for at modtage Faarene. Da der ved Modtagelsen besændtes at være flere end det opgivne Antal, blev Forvalteren hestigt nedrevet af Soldaten, fordi han havde opgivet et urigtigt Antal, som ogsaa fordi han havde "understaet sig" at lade Faarene klappe. Forvalteren maatte nu udlevere de øvrige Faar med deres Lam samt den afflippede Uld. (Bil. 25 b).

Ikke allene Levnetsmidler rekvirerede de, de paas lagde og indkraede ogsaa Penge-Afgifter³). I Daram Sogn betaltes i "Contributions-Bge Schatt" af hver Gaard, fra Oct. 1627 til 8de Juni 28, 38 Rd. altsaa en Rigsdaler ell. 1½ Sletd. om Ugen først i 1629. (Bil. 26 c). Bønderne i Eved have muligt ved en saadan Lejlighed sat Magt imod Magt imod

- 1) 3 Oct. 27 for hand var vdi Ballum medt Schrifuelse till Bønderne, att di schulle forschaue probiandt her Till Brann til Soldatterne efter Borg. H. F. Befaling.
- 2) 30 Oct. 27 gaff jeg N. for hand var udi Beche medt nogelle Ryters ri og vidste dennem Beien; 3 Nov. vedt Cogsboll medt Nogelle Rytersi; 6 Nov. gaf jeg N. for hand haffuer veret tuende Gange vde medt nogelle Rytttere o. s. v.
- 3) d. x Decbr. 27 gaff jeg N. for hand haffde veret ude blandt Bønderne medt nogelle Forcer, den Tid di schulle opkrefue Schatt.

de udsendte Soldater, thi nogle af dem blevne slæbte fangne ind i Byen og der pinligten forhørte¹), ja to dømte til at radbrækkes, hvortil ogsaa alle Anstalter blevne trufne, dog ere de slipne fri, jeg ved ikke paa hvad Maade²). Herredsfogden i Gjørding Herred maatte betale Oberst-Løjtnant en betydelig Summa og gjøre ham Forærlinger, for at slippe med Livet, fordi han med sin Søn havde været i Klammeri og Slagsmaal med en Soldat i Allerup i 1627. Han giver i et Brev, der er indført i Raadstuens Dom-Protocol for 1629, sin Broder, der boede her i Nibe, Guldmage til at tilbyde Oberst Løjtnant 200 til 300 Daler. Hvor meget han virkelig betalte ses ikke, men fun, at han leverede 3 Heste, og at den Rest af den hele Summa, som han nægtede at betale og hvorfor Broderen stevnede ham, var 75 Daler og 2 Guldringe af Værdi 20 Daler (se Bil. 26 b.)

Ogsaa Officererne rejste jevnlig, som ses af en Fortegnelse paa Udgift til Kjørfel³). Isærdeleshed rejste Oberst-Løjtnant hyppigt til Tønder, Glensborg, Varde og især til Haderslev, hvor det synes, at han af og til har havt Kvarter for længere Tid. En militær Embedsmand, der ogsaa rejste meget, var Genes-

1) d. 16de April 29, giffuen Profos-lüttenandt 20 Kius til Boddelen, som Banderne i twedt schulle pine medt (af Løsregnskaber).

2) 17 April andtuorde ieg M. Hiuler i enh. Ml. Till att kisbe 2 gamle Hjul for, som schulde have veret brugt Till di tuende Mand af Tued den Lid di var fangne. Samtidt sik hand tuo Gege barchuer till Opstander till tuende Steiler.

3) haffuer Morten Limes Wogn veret 3 Gang i Obenraai (Aabenraa) med Keisers Kommissair. 1 Gang medt Oberst-Bagtmester af Venjsel thil Kolding o.s.v.

ral-Profosßen. Han havde kun det første Halvaar sic Kvarter her, flyttede derpaa til Tønder, som jeg ser af de idelige, undertiden næsten daglige Bud, som sendtes ham herfra, hvorfra man ogsaa kan slutte, at han har haft mange Forretninger. Han kom ogsaa fra den Tid jevnlig hertil, hvorom mere siden. Under tiden vare disse Kejser blot Hørnejelses Lure, gjorte for at lade sig trættere¹⁾.

Handel og anden borgerskig Viræring.

G lange beretter²⁾, at de Kejserlige, for at ikke Landet skulle ødelægges og de selv derved udsættes for Mangel, twang Bønderne til at vedblive at dyrke Jordens og Kjøbstedborgernes til at fortsætte deres Handel og andre sædvanlige Eyller, og forsynede dem med Es-Passer til de Skibe, som blev udsendte paa Handel og især for at indhente de Varer, som de trængte til. Dette var ogsaa tilfældet her i Byen. I Novbr. meddelte saaledes Feldmarschallen Borgernes Friheds Brev til at handle og føre deres Varer, hvorhen de behagede³⁾. I denne Tilladelse var dog ikke indbefattet Frihed til at udføre Fødevare af Landet; thi jeg finder, at nogle af Raadet i Februar 1628 rejste til Haderslev for af Hyrsten, der residerede paa Slottet der, at erholde Tilladelse til at udføre Oxne og Korn, som da var Byens fornemste Næring⁴⁾. Denne Tilladelse, har de ogsaa erholdt; thi man ser af et Regnskab over hvad Byens Pram har

1) Den 16de Septbr. var min Heste og Wogn vdi Tønder medt Rittmester ouuer Rygteri og deklige paa Troiborre vdi 4 Dage.

2) Pag. 624.

3) Bilag 27.

4) se samme sted.

indbragt, at en Del Ælug og Flest er udført i Aarene 1628 og 29.

Mandstugten.

Hvad Mandstugten angaar, da ere Wallensteins vilde Skarer bekjendte nok til at formode det Værlse, men stort mere end Formodninger berettige mine Efterretninger ikke til. At, som ovenfor er meldt, en Gallie opregnes paa Corvet strax efter Aankomsten har vel mere været for at afskrække fra Desersjon og Insubordination end for at indskærpe Mandstugt. Soldaterne var ej heller bange for at stjele under Gallien selv, thi der ansøres udtrykkelig, at det første Sommer, der leveredes til den, blev borttaget af Soldaterne. (Bil. 28). At flere Gange Soldater ere blevne hængte i den, vise Regnskaberne¹), da Byen maatte lade dem nedtage og begrave paa sin Bekostning, men om Marsagen til deres Henrettelse, indeholde de de Intet. Byens Skorstenfejrer blev radbrækket i den Tid efter udstanden Tortur²), men ej heller om hans Forhrydelse har jeg fundet noget, ej heller om det var de Kejserlige, der donede og henrettede ham, hvilket jeg dog skulde tro efter den forte Frist, næppe 14 Dage, der

1) 1. gde Juni 28. i Stockhus kom 2 stuore Lius weiede i M. for di to der bleff hengt, der di bleff berett. (af Lyseregnstab). 21 Juli: "giffuen Vægteti for en graff att lasteneden ved Sandt Peder Till Cuende Soldatter, som bleff hengt". De hengte Soldater bleve altofaa begravede paa St. Peders Kirkegaard; derimod bleve Soldater, som ellers døde i den Tid, begravne paa Cathrine Kirkegaard (Svartebrodere K.)

2) 29de April 28. Bøddelen 8 Lius at pine Skorstenfejeren medt, og d. 30te 6 Lius at pine medt. (Lyseregnstab). D. 4de Mai gaf jeg peder Hiulter paa schibruo for en Tre til en steil, oc for en hiul att gjøre af sin egen Tre, som Jost schorsten fejer bleff Slagen medt.

er forløben mellem, at han sejede Skorsteene og hans Henrettelse¹⁾). Et eget Fængsel, Stockhus, havde de indrettet i Byens Voder i Hundegade²⁾). At de heri ogsaa indespærrede af Byens og Egnens Folk, kan spores deraf, at en Adelsmand omtales som udsbrudt af Fængslet og forfulgt af de Kejserlige³⁾).

At det er gaaet lystigt til paa Bagtstuerne, maa man slutte af de idelige Reparassjoner paa disse. Især er det gaaet ud over Rakkelovnene. "Till Cacheloen att opsette" er en staaende Udgivtsposi; i Bagthuset ved Nørreport ser jeg, at Dønen i omrent 14 Dage er 6 Gange opsat og følgeligen ligesaatidt nedrevet. Da en Del af Besætningen drog af Byen, formodentlig mod Krempe, har de især holdt stamt Hus⁴⁾). Det synes endog ikke urimeligt, at de samme Gang have opbrudt og plyndret Kirkeblokkene, da der just i de Dage er anskaffet nye Laase og Nøgler til begge Kirkers Blokke. For Blokken i Domkirken var fort i

- 1) han var fort i Fængsel, som ses af et Kæmner-Regnskab. "Dost Schorft. fil 6 Moller Mad og 6 Kander Øll i Finkebur," Hans Post har staet længe ubesat, thi længe efter finder jeg anført, at Mester Jens Reitemand har faaet 3 Mk. "till Terepenge, den Eid van schulle buort og schafte Bren en Schorstenfejer, den Eid Feltmarschall, kom her til Voen," Disse tvende Embeder blevе vel og besatte med et Slags Kandidater.
- 2) 2 Gold. til Drichepenge, fordi di holdt Vagt dend Eid di Gangne bleff buort-fordt neder wdi Stockhuset i Hundegade, fordi den anden Hus ikke schulle komme till Schade.
- 3) min Hest været i Lourm-Kloster medt en Foreer-Schadt, den Eid Welbyrd, Christopher Krag var udnævnt.
- 4) gifuen for en Cacheloen ot opsette vdi Hans Ballemers Hus og for Dørrene alle Beggene att omsamme, som Hopmand schirfted Soldater haffde neder slaget, dend Eid di droge af Voenn. Samdag gifuen Øren Glarmester for Winder at giøre ferdige wdi samme Bagtdus.

Gorvejen besøset en ny "Tøffelaas". Gor saameget som muligt, at forekomme ulykkelige Folger af Soldaternes u forsigtige Omgang med Sild og Lys, har en af Borgermesterne givet en af Underofficererne, som de havde bedst Tro til, en Dusor for at have Tilsyn især med Vagtsuerne¹⁾). Videre trakteredes Underofficererne ved en og anden Leylighed²⁾). Jeg finder ej heller, at der mere end engang har været Ildebrand i Byen, og det endda en ubetydelig. Der anføres nemlig Driftepenge, udgivne til Soldater for Vagthold, "den Tidt Morten Frederiksens Løshus brandte".

Skrax efter Troppernes Ankomst her til Byen har der græsseret en stærk Dodelighed iblandt dem, som de Udgivter vise, der ere anførte dels for at faste Gravene, dels for at udbære Ligene. Dette sidste gjorde Byens Vægttere. De, som saaledes begravedes uden Omstændigheder og uden militær Honor, formoder jeg ere døde af en smitsom Syge³⁾).

Baade Offiserer og Gemene sorte Koner og Børn med sig⁴⁾; i Kirkebogen for disse Aar er under en

1) Borg. h. f. gifuen den Felt-Beffuel, som haffde sinn Indgattering ved R. E fordi han schulle haffue nogle Olysun medt Sild og Lys paa Vagtsuerne 6 Daler. noch gaff jeg den Kaporal ved Rastn Dür geil 6 Daler.

2) gaff jeg 4 enh. Daller for 2 Tønder Öl, som alle Capraller bleff forærdet medt til Fæstelavn. Gifuen for en Tønde Öl, som Forer-Schadt bleff foreredit medt i pindse hellige Dage.

3) I Øktbr. og Novbr. er betalt for 28 Grave at faste til Soldater, hvorf af de 11 bleve udbaakte af Vægtetne.

4) Af Kirkebogen ses, at de fleste Offiserer have havt deres Koner med, da de jævlig anføres blandt Fædretne. Snurtig er Forskellen mellem de prædikater, som tillegges disse Damer. Saaledes nævnes Ob.-Læitnantens "Gemal", Kapteinernes "Fruer", præfossens og Feldiwebblernes "Hustruer", Løjtnanternes "Christen Quinde" og

egen Rubrik anført i e Børn, de have ladet døbe her i Byen, nemlig i 1627, 13 Børn, i 28, 36 deraf 4 avlede udenfor Ægteskab og i 1629, 13, deriblandt 3 uægte. Børnene ere ifølge anførte med Hornavn, Forældrenes Navne anføres ikke, men kñn Haderens Charge og hans Kvarter. Jeg finder aldrig nogen Helt:Præst omtalt, saa at jeg formoder, de ingen have ført med sig. Besynderligt nok, at de, som dog for største Delen vare Katholikker, have ladet deres Børn døbe af protestantiske Gejstlige¹⁾.

Enkelte Gange ere ogsaa den ofte omtalte Fyrstes Folk fra Haderslev komme hertil, have gjort Udpresninger og begaet Norden. Saaledes kom hans Sommermænd her for at bortsøre en stor Pram, som Byen i Aar 1625 havde ladet bekoste. Dette opgav de dog, og Byen synes at være sluppen med at betale, hvad de paa forskellige Steder havde drukket op her i Byen.²⁾

En Udgivt af en halv Daler anføres givet som Foræring til en Plattenstaar, for at han "schulle holde noget ejll bestre af dj hardscher, (Harnisker?) som bleffue nederboren af Raadhuset". Denne Motits sy-

e delig Vagtmesternes "Dame". Denne sidste anføres især meget ofte og beständig med dette prædikat.

1) se Bilag 27 b, et Udtog af omtalte Artikel i Døbebogen.

2) I September giffuen Maditz Rode i Steinbuogade 2 Mk. 6 6 for nogelle af Farstens Sommermænd af Hadersleff haffde fordruchen huos hannem, den Tid di vor her i Byen oc ville haffue buort-ført Brens Pram. Samdag giffuen N. VI Mk. som samme Folk haffde forteret oc fordrucken hos hannem samtidt, noch giffuen N. for 2 Kande Øll forteret huos hannem 8 6.; noch N. uden Norpiort som samme Folk haffde forteret oc fordruchen v Mk.

nes baade at vise, at Fjenden vidste at føre sig Alt til Nutte, og at Maadet var betænkt paa at føre deres Udplyndrere bag Lyset, naar det ellers ikke kunde forhindre deres Noverier.

De Hordener, som enkelte Afsdelinger havde begaet ved deres Afgang fra Byen, maatte vække Frygt hos Borgerne for betydeligere Plyndringer og Voldsomheder, naar hele Korpset brod op. Uagtet de, som forhen er omtalt, havde betalt Grev Schlich 1500 Daler "till Afsked", og uagtet de dernæst havde maattet give Oberst-Vagtmester 450 Daler for at bli ve fri for Plyndring ved Bortgangen; uagtet danske og kejserlige Kommissarier vare beskifede for at paa: se, at ingen Hordener stedte ved Afsmarschen: søgte dog Maadet ved Forærlinger ogsaa at bevæge de mere underordnede Øvrighedspersoner ved Korpset til at bi: drage deres til Ordens Vedligeholdelse. Saaledes finde vi, at Borgerne forærede "Regiments-Schult" 1) et Sølv Bæger og en Londe Øl, for at han skulde blive i Byen, indtil de sidste Soldater vare bortdrag: ne. Ogsaa sit Regiments-Profossen, hans Medhjel: per og Kvartermesteren hver en lille Foræring i Pen: ge i samme Hensigt 2). Imidlertid har dog dette ikke aldeles hjulpet, thi Regnskabsbøgerne udvise, at Soldaterne ved den endelige Bortmarsch slog Vindus: erne ind paa Provstie-Residenten, Snogdal, og paa andre Maader ramponerede denne Bygning 3).

1) vel omrent hvad der nu hedder Auditor.

2) Bil. 29.

3) d. 25de Juni gisuen Schum Glarmester for Messer Sørens Binder at giøre ferdige, Som Soldaterne hafde udfølgen den Tidt di drog aff Voenn . . . 4 Tall. 2 enh. Ml. I et Kammer Regn: stab anføres nogle flere Reparationer.

den skulde vedligeholdes af det Offentlige, anføres den Skade, den har taget, i Regnskabsbøgerne; den Skade, private Huse have lidt, omtales naturligvis ikke, men det er ikke rimeligt, at de have sluppet bedre. Snogdal har ellers nogle Gange for lidt Overlast¹), sjældt den var fri for Indkvartering²); men i de sidste Maaneder opførtes der en stor Øvn³), formodentlig til Feltbageri. At flere private Bygninger har taget betydelig Skade under Fjendens Ophold, ses isvrigt af en Tingbog for 1661, hvor et Søn omtales holdt over sex øde Vaaninger i Kongensgade, "som i den kejserlige Ufredstid bleve øde oc siden den Tid ej have været beboede." Et andet Søn taget den 19de Febr. 1661 over Byens Brødfældighed, siges at Teglgården i Fjendestid er blevet ruineret, saa at den ikke kan opbygges under 1500 Daler. Herforuden, siges videre i samme Søn, ere de 3 Parter af Byen og dens Indbyggere i disse forbipågåne Krigs og græsferende Cygdoms Tider blevne øde, saa at næppe den 4de Part er ved Magt. Men dette har Hensyn til alle 3 Krigs i det 17de Aarhundrede og ikke som forsindvnte til den kejserlige allene.

Fjendens Forplejning.

Mandskabet, saavel Høje som Lave, indkvarteredes i Byen og underholdtes af Borgerne i hvis Hus:

- 1) d. 12 Sept. 28 giffuen 4 Mk for Vinder at giøre ferdige i Snogdal.
- 2) XXI Oct. 27 andtuorde Seg Borgermester Hans Friis XII Dall som hand haffde udgiffuen Till en Foreer fordi Søren Andersens Hus schulle blifue fri for Indkvartering.
- 3) I Mai 29 giffuen Bellande Murmester oc henns Medbrodre fordi de haffde arbeidet paa den store Øvn at mure i Mester Sørens Buoder.

se de laa. Inden Omkvarteringen var fuldkommen reguleret, underholdtes nogle i Maadhuset eller en anden offentlig Bygning, eller fik Penge Understøttelse¹⁾, hvorpaa Eksempel er anført i det Foregaaende. De, som varre indkvarterede i Huse, der varre forladte af deres Ejere, fik i Begyndelsen Understøttelse af Byens Kasse, dels i Levnetsmidler²⁾, men mest i Penge, 16 a 20 fl^3). Eiden overtoges deres Forpleining efter Maadets Anmodning af formuende Borgere i Naboyeret, som fik Erstatning deraf af Ejerne ved deres Hjemkomst efter Hjendens Bortgang. Ligeledes fik de, som varre indkvarterede i "Byens Border i Graabrydregade" et Bidrag til Underholdning hele Tiden igjennem⁴⁾. Borgerne fik ingen Erstatning for Soldaternes Underholdning hverken strax eller senere, nogle Fattige undtagne, som strax fik et lidet Bidrag af 2 Mk. til 1 Daler⁵⁾ og andre, som noget langere hen fik et større af 10 til 20 Daler⁶⁾.

- 1) gaff jeg Hans Friis IX Mk han bøffde udgiftuen til en Ugs Underholdning til en Stokmester det første han kom her till Bvenn fordi han havde ingen Noptier.
- 2) a) antuorde jeg P. V. 4 M. X. Mk. Flechte for Rd. 6 Mk. 12 fl som bleff uddelt till negelle Soldater, som bøffde deris Indqvartering vdi Kiedsten Anderschuns hus er 7 D. i M. 13 fl .
- 3) d. 7de Oct gaff jeg XXVII Soldatter, som bøffde ingen Verdt i deris Indqvartering huer i Mk. efter Borg. Befoling. 9de Oct. Tuende Soldatter, som bøffte deris Indqvartering vdi den Hus vis 18 Kier buode vdi 2 Mk. 8 fl . 4 Soldatter vdi Madk Rode buoder i Hundegade 4 Mk. 15de 9 Soldatt. som bøffde ingen Verdt til Underholdning, huer XX fl .
- 4) udgiftuen til Tuende Sold. i forne Buodes fra 2ode Dec. 27 til XII Aug 28 om Ugen huer i Mk. 8 fl o.s.v.
- 5) antuorde d. 6te Oct. Linne Giorgs til Underholdning paa hinudes Soldatter 1 Doll., o.s.v.
- 6) 18 Oct. antuorde jeg Kierst Gal. Anders Sorensen XX D. o.s.v.

Summen af alle Bidrag beløber sig til 116 Daler og 3 Mf. Ogsaa leveredes i enkelte Tilfælde Husse-
raad¹⁾ til dem, der ikke vare forsynede dermed.

I midlertid have Hjenderne snart fundet det for-
nødent at anlægge Magasiner, og et eller maaesse flere
Steder blev indrettede Provianthus²⁾, som rimelig-
vis forsynedes fra Landet i Folge de levnlige Land-
Rejser, Soldaterne foretoge sig og som vi ovenfor
have omtalt. Paa Byens Bekostning sythes ikke me-
get at være leveret dertil, i det mindste finder jeg Inte-
ret betydeligt antegnet i de Regnskaber, som ere kom-
ne i mine Hænder. Ved Hjendens Ankomst var der
et Korn-Forraad i Ladegaarden udenfor Nørreport³⁾.
Dette er naturligvis blevet erklæret for god Prise
og formodentlig flyttet deraf, da Gaarden blev for-
synet med Binduer og Dorre og der indrettet et
Vagthus⁴⁾. Tønder til Smør er leveret til Provi-
anthuset⁵⁾, Smørret selv har Landet maattet levere.
Ogsaa Slagteri finder jeg omtalt⁶⁾, men uden at
noget Kvæg er ført Byen til Regning, hvad enten

1) 2den Oct. andtuorde jeg Kiersten S. A. S. 6 paas Glas til di frem-
mede Solche, hun haffde Indqvarteredt.

2) se de levnlige Udgivter anført for Arbeide i Prov. Hus. Laab til
Provhus o.s.v.

3) gaff Jeg N. oc H. fordi di haffde holden Vagt vdi Laagaard den
Tid Hjenden Vor ind kommen fordi Kuorn schulle icke buort steiles,
som vor der. noch Till nogelle Soldatter, som haffde holden Vagt
vdi Laagord.

4) Glas til Vinder i Laagaard 6 Mf.; for samme Vinder at gjøre i
hans eget Blv XVI Mf. Cachelon at opsette o.s.v.

5) 7 Oct. 27 andtuorde Jeg end udi Probiants-Hus 3 pfl Tønder, som
blefve pachett medt Smør 6 Mf.

6) andtu. ieg tuo Dege stenger till Kara hans Lassens, som Slagterne
holdt deres Slagteri Till Probiante.

de nu har taget, hvad de sandt her i Byen, eller ogsaa det er kommet fra Landet. Rimeligt noget fra begge Steder. Det samme var vel tilfælde med Svin, der ogsaa østere er slagtet til Soldaterne¹⁾. Bryggeri var der, som før er omtalt, paa Slottet og militære Bagerier har der ogsaa været, da der flere Steder ere byggede store Døne navnlig i Oberst-Løjts Kvarter og i Snogdal.

Nogle Oplysninger dels om Antallet af det i de enkelte Huse indkvarterede Mandssab, dels om de Præstasjoner, Borgerne maatte gjøre til dem, funne hentes af en i Raadsluprotokollen omhandlet Sag, anlagt mod en af de udvandrede Borgere, Peder Jacobsen, som nægtede at erstatte sin Rabo Dynes Lassen de betydelige Udlæg, denne havde gjort paa de i hans Hus indkvarterede Kejserlige, hvilken Sag jeg ovenfor i en anden Anledning har berset. Ders af ses, at Dynes Lassen havde 7 Mand og 16 Heste i Kvarter; at Kaptein Prindsendorff med Frue, og desuden 8 Personer laa i Peder Jacobsens Hus. Paa Kaptejnens Spørgsmaal til Borgermester Hans Gris om, hvo der skulde kontribuere af Huset og leve-re ham hans Underholdning, svarede denne, at Husets Ejer og dennes Brødre havde forladt Byen. Kaptejnens truede nu med at lade 30 Soldater nedrive Huset og Tømmeret opbrænde, hvis man ikke forstaf-fede ham den Kontribusjon, som paalaa Huset. Borgermesteren overtalede nu D. L. til at paataage sig ogsaa disse 10 Menneskers Underholdning, og lovede

1) I eius til Maren Lamberts Hus at stalte Suin medt og siden 2 eius til Raadhus-Kiskken til pt suie Haar af Suin medt. (af Øvregrenst.)

ham Erstatning dersor. Han kostede dem først i 12 Dage, hvorfor han beregner sig 6 M^c. for Personen daglig. Derefter kom han, ved Hjælp af Kaptejnens Skriver, som dersor fik en Dusør, til Aakord med denne, at betale ham daglig 3 Daler istedet for at leve-re Proviant in natura, og desuden daglig en Rande Eddike, et Læs Brændeved, og ugentlig et Riber Pund Tælle og 2 Skjepper Salt. Hans Udlæg beløber sig i alt til 644 Slette Daler efter hans egen Regning, men den blev af 4 uvillige Mænd nedsat til 230. Af samme Sag ses ogsaa, at Hjenderne virkelig ødelagde, ja endog aldeles nedrevne de Huse, som var forladte af deres Ejere, og som ingen af de Tilbageblevne gjorde Udlæg for, og at Ejerne ved deres Tilbagekomst fandt "deris Huse oc Gorde schamferedt oc en Part neder Neffuen oc i Grund ødelagt formedelst der icke var bleffuen kontribuerit deraf.¹⁾

Paa Byens Regning leveredes Lys til Bagtsuene, som efter et eget af en af Kæmnerne "Niels Rastbierrig" ført udførligt Regnskab over dem, beløb sig til 179 Daler²⁾, fra 2den Novbr., da Regnskabet først begynder, indtil Hjendens Vortgang. Nør-reporter's Vagt var ikke heri indbefattet, til den havde en anden Kæmner leveret Lys for 36 Daler. Desuden findes Lys og Tælle flere gange i ikke ubetydelig Kvantitet leveret til Oberstlojt., ligeledes til Vags-husene i den første Maaned efter Ankomsten³⁾.

1) Et udtag af D. K. Indlæg i Sagen og dens Udfald se Bil. 29 b.

2) De udgiorde en Vægt af 119 Riber Pund, og 8 M^c. hvært pd. 24 M^c, hvært M^c. til 4 Løs a 1 S. Sist. Tællen kostede 4 enh. noget 5 og noget endog 6 M^c. pundet.

3) D. 28de Octbr. gaff ieg hendrich Guldsmed for nogelle Lys, som

Brændsel til Oberoffisererne, til Bagthusene, til de militære Fængster¹⁾ (Stockhusene), til Bagerierne, Bryggeriet o.s.v. er betalt af Byens Kasse. Indtil Nytaar 1628 findes hverken i Hoved-Udgiftsbogen eller i Kømner Regnskaberne noget anført for denne Artikel.²⁾ I den Tid har vel altsaa det Forraad, som var i Byen, maattet holde for. Den 27 Desember ansøres først, at nogle Læs Klynne ere kobte og leverede Soldater, som havde Indkvartering i Byens Boder, dernæst en Del Læs, som fordeles paa Bagthusene. Fra Midten af Januari er der derimod dagligent kobt Brænde (Vej), og dermed vedbliver det lige til de Kejserliges Vortgang. Saaledes kobtes i April 1628, 114 Læs, i Juni samme Åar endog 176 Læs. I de andre Maaneder mindre, men dog altid en 40-60 Læs. I Januar 1629 98 Læs, de andre Maaneder noget færre. Den sørdeles lave Pris, der ansøres fra 14 til 26 S for hvert Læs, kunde vække Twivl, om det ikke blot var Korselen, der betaltes af Byens Kasse, men Regnskabet siger udtrykkelig, at Brændet er kobt³⁾. Den for Bed udgivne Sum, saavidt den indeholdes i Udgiftsbogen, beløber sig til 368 Daler. For Oberst-Løjtn. findes desuden i et andet Regnskab anført 61 D. 3 Mk. mest for Kul og noget Brænde⁴⁾.

Byen haffde bekommet af hennem. en Diel till Ouuerst-Lettenandt, en Diel, som bleff fordeelt paa Bagth. trei Daller v.s. østere. (en anden Kømner Thomas Arilds Regnskab).

1) der var to, et i Hundegade og et i Grænegade.

2) Undtagen Kul leveret til Smiddien paa Slottet hvorom før er talt.

3) f. Ex. d. 17de Jan. betalt sou Læs Wei for 3 enh. Mk. som Mas Lassen (en af Kømnerne) kloste, samdag betald 4 Læs Wei, som 2d. gør Piortnere kloste.

4) betalt til adskillige Tider fra XV Oct. 27 og til 5 Decbr. 1628

Ogsaa har en Mand, som havde en Kornet i Indkvartering, faaet til Brændsel til ham 88 Daler¹⁾). Desuden er der leveret meget Bed til Byen, som er revireret i Skovognene, støvet og besordret til Byen af Bonderne. Østere finder jeg, at en Mand er blevet betalt for at modtage saadant Brænde²⁾). Af et eget Regnskab over Udgifterne ved at sauge og flove Brænde, ser jeg, at derfor alle er udgivet 68 Daler, sjøndt hver Mand kun sit 6 $\frac{1}{2}$ fl. , ja tilsidst kun $4\frac{1}{2}$ fl. ³⁾, men 2 til 4 Mand blev ogsaa dagligen brugte dertil. Af Skovene i Jylland og Holsten ere blevne nemt mishandlede, beretter ogsaa S lange, hvorfor Albrecht Scheel og Christen Thomæson Sehested beordredes efter Fredens Slutning at berejse Haderslevs Amt, for isærdeleshed at bese, hvad Skade-Skovene havde taget i Krigens⁴⁾ Aar. Hvor vel ogsaa de Kejserlige Offiserer forsynede sig af bemeldte Skove, er det blandt andet Bevis paa, at Oberslojtnanten i Haderslev folgte Borg. Hans Friis i Nibe et Par.

Tredindts træue og fem fl. Kuol som Ob. Lyttenandt hafde behommedt vdi sine Kuartier XXVII Dall. oc fra 5 Decbr. 28 til XIX April 29 X 18 fl. Kuol. Noch hauffuer Ob. Lytt. behommedt af min salig Moders Hus tor Bei oc Klyne forgangne Aar 1627 oc Neder vdi hans Kuartier for XXV Dall.

1) Peder Hauksen til Ildning paa hans Karnath.

2) giffuen Adeler Piortner for han hafde att annamme Probiant Bei I Dall.

3) giffuen M. og N. For Bei at sagge udi Querstens Kuartier om Dagen 6 fl. i 8 Dage i enh. Dall; efter at Intet er anført fra 12 Oct. til 9 Dec. begynder etter Regnskabet saaledes: 9 Dec. 28 blef jeg forligt medt M. og N. att di schall sagge Bei her efter vdi Querst-lütten-andts Kuartier oc desligeste vdi Raadhuis-Gaard oc schall di haffue Om Wgen samtlige 3 enh. M. danske.

4) S lange 685.

ti Brænde for 130 Daler ¹⁾). Et andet Bevis paa, at Offisererne dreve et Slags Handelsskab er, at samme Borgermester kjøbte et Parti Jern af en Løjtnant ²⁾). Slige Handelsmaend funde sælge for godt Køb. Af Byens Rasse betaledes fremdeles 9 Tdr. 2 Skp. Salt, de 5 Tdr. 2 Skp. leverede til Oberst-Løjtnanten og de 4 til Oberst-Vagtmeester paa Slottet. De i de første Maaneder af 28 leverede ansøres til en Pris af 3 og 4½ Daler; en i Januar 1629 leveret Lønde Lyneborger Salt til en Pris af 9 Daler og længere hen i Aaret kostede en Lønde Lyneborger 10 og en Lønde spanst Salt 15 D. ³⁾). Oberst-Løjtnanten har vel haft sin egen Hushovmester, som han havde sine egne Kokke ⁴⁾). Men hvad de satte paa den strenge Herres Bord, har Mogens Graves Spisekammer og Kjelder maattet levere, saavidt de vare i Stand dertil. Har han selv været i Byen, har man vist tvungen ham til ataabne Pungen for at supplere det Manglende, da Studehandelen med Holmland havde gjort ham til Byens rigeste Mand. Det

1) Anno 1628 andtuorde jeg Borg. Hans Friis fort Wei, han hafde kiefft aff Duuerst. Lütten ande vdi Hadersleff, Som bleff rdt hans nem paa Naadhuss gaarde og udgiuedt till Vage-hus i Gienn 130 Daler.

2) gifuen den lüttenandt, som hafde sin Indkvartering vdi Maren Jens Kimers Hus for 28 enh. lisypund Stong Jern 9 Rigsdaler som sidenn af mig bleff uddielst till Slottens Arbedt efter Borgerm. H. G. Befaling.

3) en Lønde Salt ansøres under 11 Febr. 28 som skalde bruges til at saite "Nod Tonger medt". Er den virkelig brugtene dertil, saa maa en vældig Skare Ører være faldet under Øren, og Soldaterne have saa vist ikke savnet Kjedmad.

4) se Desbebogen: Anna Maria Øffuerst-Lieuten. Kockes Datter dobbt 25 Mai 1629.

er naturligt, at Soldaterne og Underoffisererne paa deres Strejftoge omkring paa Landet er blevn paa lagt ogsaa at betænke deres Anførers Kjøkken.

I midlertid maatte ogsaa Maadet af og til tænke paa ham. Paa Byens Regning finder jeg anført Levnetsmidler, som til forskjellige Tider leveredes ham under Navn af Foræring, saaledes strax efter Ankommsten $\frac{1}{2}$ Stud¹⁾) og i Lunde Øll²⁾), videre hvidt Sukker, dengang ingen almindelig Artikel, Æbler m. m.³⁾). Efter en Regning fra en Slagter har denne leveret Kjød for 70 Daler til Hjenden, uden Twivl især til Oberst-Løjtnantens og Oberst-Vagtmeesters Bord, videre et stort Slagte-Mød⁴⁾). En Pipe spansk Vin føreredes ham ligeledes, ogsaa anføres en Udgift af 66 Daler betalt en Borger for Vin, der Tid efter anden er leveret til Oberst-Løjtn. og General-Profos. Under tiden fik hin ogsaa kostbare Gaver af Maadet, nemlig 2 Gange en Sølvkande, et Guldbælte, 2 Stykker fint rødt Klæde til "Lyberj paa sine Folch", tilsammen anført for 516 Daler⁵⁾.

For ingen af de øvrige Offiserer er der anført Foræninger eller Underholdnings-Bidrag uden for Kap:

- 1) 30 Sept. 27 daa gaff Ieg L. P. Slagter for en Hjerning Mød, Som kom neder vdi Magens Graffues Hus til Huerst Lüttenandt V M.
- 2) hans Schrier for 2 thsnder Hamborger Øll XII Døller, den ene bleff foræret Huerst medt og den anden boplæn prensendorp medt.
- 3) andtuorde ieg Borg. h. F. Tiener 2 Top hvid Sukker veget 9 pd. 3 enh. Mf., som P. L. bleff foræret medt aff Borg. og Maad, er 7 Dal. 3 Mf. 8 f. noch giffuen for noæle Ebæl, som O. L. haffde behommedt.
- 4) 13 Oct. 27 haffuer peder Slagter bekommedt 1 stuor Rødt hjellemet Ogse, Till att slagte Indenn huden for XV Dall.
- 5) se videre Bilag 30.

tejn Sprithendørsser (Hopmand Prindsendorp). Han har noget efter Ankomsten faaet en Lønde Hamborger Øl, og senere Lid efter anden ladet hente paa Byens Regning 22 Rander Rhinst. Vin¹). Fra Troppernes Ankomst til i Januar 1629 er betalt Ritmester Slanem (?) ugentlig 6 Daler "till Besoldning paa Morten Ibsens Hus."

General Profosser har ogsaa gjort nogle Nebvisninger baade medens han var her i Byen, og efter at han var flyttet til Lønder, men dog af og til kom her til Byen²). Saaledes anføres et par Gange, at en Mand er betalt for at have drevet Oxne til Lønder til ham. En Vinregning paa 66 Daler, leveret til ham og til Ob. Løjt., har jeg for omtalt. Regiments Profosser og hans Løjtnant fik ogsaa undertiden en liden Dusør i Penge og en Ed. Øll³). Endelig fik Regim. Skarpretteten hver Maaned en Lønde Øl til 9 Mk. eller Penge dertil, en Lønde Havre, et Læs Mørsk Hs 3 Daler, et Par Læs Bed; og nogle Gang 3 Daler till "et Slagte Rød og en Skp. Salt⁴).

Byens Kasse maatte fremdeles betale alt Lønsmater til de af Hjenden foretagne Bygninger og Indretninger, til Slottet, Skandserne, Bagthusene, Pro-

1) 1628 betalte Till peder Plussen for XXII Rander Reins-Wienn Konden 1 Daler, som Hopmand præsdrog som havde sinn Indquartering vdi Peder S. bus efter Borg. S. F. Befaling.

2) Bil. 31.

3) 28 Oct. 27 givedt Madk Larsen 12 Daler, som han paa Byens Vegne havde foræredt Regim. Profos medt. samdag til hans Lytten Andt 6 Daler noch 2 Lønder Øll a 4 Daler.

4) den fremmede Meistermand, Meister Wandel. Der var ogsaa nogle Stokmestre, saa man ser, at Tugteslaben, om jeg saa maa kalde den, var vel forsønet.

bianthusene, begge Stokhusene, til Beløb af over 250 Daler, skøndt en stor Del deraf først er betalt i de følgende År, alt det hertil leverede Jern og andre Materialier, alt det forefaldne Arbeide lige til at nedkage og begrave hængte Soldater, al Kjørsel med Bed, Klyne o.s.v. med Soldater og Offiserer, Kjørsel af Grus, Stene, Jord o.s.v. til Skandserne o.s.v.

Byen til Udgivt kom endvidere de jevnlige Reisser, Vorgerm. maatte foretage paa Byens Begne, isærdeleshed hyppige til Fyrsten paa Haderslevhus, hvoraf vi have omtalt nogle i det Foregaaende. Jeg har ogsaa berørt den kostbare Tur, som 4 af Raadet foretoge til Hamburg for at tilvejebringe den udstrevne Kontribusjon. Raadmand Laust Bonum foretog i Januar 1629 en Reise til Lybek med Raadets Skrivelse, af hvad Indhold omtales ikke, til Albert Scheel, der var en af de kongelige Kommissærer ved Fredsslutningen. Skøndt han var forsynet med Oberst-Løjtn. Pas, synes han dog at være blevet plyndret eller bestjalet undervejs¹⁾.

III.

Narene efter de Kejserliges Afmarsch.

De Kejserlige vare altsaa endelig dragne borte, og Byens Indvaanere funde aande friere. Man

¹⁾ d. 19de Jan. Anduorde Jeg Lauest Sensen till hielper Till Terepenge paa Reisen berfra ec til Lybeck medt Schrifuelle till velberdige her Albrekt Schiell efter Vor. S. G. Befalninget X Dall. gifuen Dv. lütt. for en Pas han sikk medt sig paa Reisen III Dall.

søgte strax nogenlunde at sætte Byen i samme Stand, som den var førend Hjendernes Ankomst. De af disse indrettede Bagthuse, Provinthuse o.s.v. blevne tagne i Besiddelse af deres forrige Ejere. De Bortslygdede vendte tilbage og blandt dem Lænsmanden Albert Scheel, der en kort Tid tilsidst havde opholdt sig i Varde. Fremfor Alt arbejdedes paa at nedbryde de svære Skandser udenfor Byens Porte, og af det Arbejde, der er anvendt derpaa, kan man slutte sig til deres Storrelse. I de første 14 Dage arbejdede idet Mindste 4 Maud daglig paa enhver af dem for at gjennemgrave Skansen; desuden Vogne for at bortføre Jorden, o.s.v. Ikke alene i dette Åar, men hele det følgende Åar finder man bestandig af og til anført smaa Summer, udgivne til Kjørsel, Gravning og andet Arbejde til Skandsernes Bortskaffelse.

Borgermester Morten Lime havde fort efter Hjendernes Bortgang en Sammenkomst i Veile med Borgermesterne fra Aalborg og Viborg angaaende Stædernes fælles Tarv¹).

Det varede nemlig endnu en Tid, inden Byen fik den Lettelse, man havde haabet, og den var ikun blets ved en Byrde kvit, for at overtage en anden ikke meget lettere.

d. XII Def. 1629 da gaf ieg hannem XXX Daller som hand haffde vdgiffuen till Vognlei oc forterede i Lybeck oc paa Reisen paa dett fierde Uge dend Tid han var paa Byens Begne vdi Lybeck huos Hr. Alb. Scheel. Samtidt gifuen hannem for hans Uimage oc Nos gelle Kleder hannek blef fratagen paa sinn Reise XV Daller.

1) d. XII Aug. gaff ieg N. for hand Deg Borg. M. L. her Fraa oc Till Wellig att Talle medt Borgmester af Olborrig oc aff Viborig paa Byens Begenne.

De hervede Troppers Afskedigelse.

Efter Freden var Kong Kristians første Besættelse, at befri Landet fra de mange hervede Tropper, som nu bare det til Hyrde. De engelske og skotske Regimenter under General Morgan, som havde gjort ham saa god Tjeneste, i det Ejderstedtske, traadte, ifølge Aftale med Kongen af Engeland og Republikken Holland, over i denne sidste Magts Tjeneste¹). Efter at deres Sold var dem udbetalt, blev de, forsynede med Proviant, paa danske Skibe ført over til Holland. Noget efter astakedes ligeledes de fleste af de tyske Regimenter, navnligen twende, kommanderede af en Oberst Ferenzen, som ogsaa gik i hollandsk Tjeneste, hvorhen ogsaa de fik Proviant og Skibe²). Slangen fortæller vel³), at Jylland blev forskaaret for Indkvartering og Gjennemmarsch, da der kun var saa Tropper ved de Kejserliges Aftmarsch, og disse Faar uopholdeligen bleve førte til Hertugdømmene. At imidlertid Ribe har været af de Stæder, som ere blevne besværede med Indkvartering og med de af Troppernes Indskibning flydende Omkostninger, vise Regnskaberne nofsom.

Troppernes Udstibning.

Omtrent midt i Juli kom et Kompagni hertil, udentviol hørende til et af Oberst Ferenzens Regimenter. Det kommanderedes af en Kaptein Hoyer, som blev her til den 1te August, og indkvarteredes i Byen⁴).

1) Slangen 681.

2) Slangen 682.

3) Pag. 685.

4) Se Kemner-Regnskab: "Pl. som Forererne bælte fordrucken dend Dag, daa di indquatterede Soldatene."

I den Tid udbetaltes ham af Byens Kasse, først til ham selv og Offiserer 75 Daler, dernæst ugentligt til hele Kompagniet 300 Daler i 3 Uger, endelig "til Besoldning paa hans Reise" 262½ Daler, og som en Forøring til ham selv til Afsked 3 Rosenobler, i Alt 1249½ Dal.¹⁾.

Desuden kom den 2den August en Korporal med 9 Mand af et Kompagni, der laa i Vejle, og vilde være indkvarteret her, formodentlig for at blive udskibet hersra. Men da alle Kvarterer var fulde, blev han affundet med Kvarterpenge²⁾. Et Kompagni under en Kaptein Cran, der laa i Lønder, skulde ogsaa været udskibet hersra, men Byen slap med at betale ham og hans Folk paa Reisen 262½ Dal.³⁾. Og ogsaa maatte Byens Kasse betale hines Proviantering paa Overrejsen. For Brød findes saaledes anført 148½ Daler, for 122 Lønder Øl med Lønder 256 Daler, for Øst, Smør og Sild 100 Daler⁴⁾. Endogsaa Fragten til Skipperne, som førte Mandssabatet til Holland udrededes af Byens Kasse, men da denne var udsett, betaltes den for første Delen ikke strax, og jeg har saaledes i Regnskaberne for 1630 og endog for 31 flere Steder fundet Summer anførte, udbe-

1) Bilag 32.

2) 6 Aug. andtuorde Seg en Caporal, som kom hertil selv tiende, under Capitain Ringfelt, som haffde sin Indquartering vdi Viel den Tid han var her vdi Byen og vilde haft quartier, dennem huet till en Mats Hold i Mk. er 10 Mk.

3) 1629 7de Aug. andtuorde Seg den Capteine vedt Næffn Cran, som haffde sin Indquartering vdi Lønder paa hans Compagni paa Reisen, som schulle haft veredt her Till Byen medt hans Compagni, derpaa giffuen hannem 262 enh. Sletd.

4) Bil. 33.

talte til Skipperne for Krigsfolkenes Transportering til Holland¹). En af Kømnerne har faaet en lidt Sum udbetalt for en Kommando, henhørende til et andet Korps, som har eftørteret en Del Fanger herigennem²).

Krig mod Hamborgerne.

Først at tvinge Hamborgerne til at aftaa fra det Monopol paa Skibsfarten paa Elben, som de under Krigens havde tilsneget sig af Kejseren; for at nøde dem til at respektere de Glykstadt tilstaaede Privilegier, og i det Hele for at revse dem for det sjældelige Sindelag, de under Krigens havde lagt for Dagen: udrustede Kongen i 1630 en betydelig Flade, hvormed han angreb og slog den hamborgske paa Elben³). For at udskrive Mandstab til denne Flades Udrustning, var en Kaptein Lukas Hendrichsen her i Marts Maaned; fun 2 Mand blev imidlertid stillede, da Maadet betænkte Kaptejnens med en lille Dusør af 3 Rosenobler samt trakterede ham godt, for at han skulle skaane Byen, saavidt muligt⁴). Det er snurrigt nok, at man dengang var oprigtig og ligesrem nok til i Negnsfaberne at nævne slige Foræninger. Man maatte være sikker paa, at det ikke kom Kong Kristian

1) f. E. i Jan. 1630 betald Toms Thrgesen af Hierumstedt for hand satte nogelle af Kongl. Majest. Soldatter herfra oc till Enkysting forgangen Mar 1629 9 Dal. I Febr. 1631 betald Nielsen af Vinnebeck for Kongl. Soldatter han forde til Holland i Mar 1629.

2) Et Geffuerit Hindchie beuilligt for Kong. Majest. Øffuerste Mogens Kochs Gold hand haffde i Quartier for Øll oc Mad, His og Hassre ephter hans indlagte Registers Indhold 6 Dal. noch for Eyes, der bleff bændt udj. hus øffuer Ganggerne.

3) Glænge 70.

4) Bil. 34.

for Øje eller Øre, thi saa vilde viisnok haade Borgermesterne og Kaptejn Lukas have faaet Skam.

Glaaden laa en Tidlang i Lister-Dyb, nogle Skibe ogsaa her udenfor Yamundingen, hvorfra Folkene undertiden kom i Land og her til Byen, for at hente Proviant. Folkenes Fortæring her¹⁾ og Omkostninger ved Proviantens Transportering til Yamundingen, betaltes af Byens Kasse²⁾.

Byens Gjeld.

Ved disse mange Udgifter³⁾ var Byen kommet i en ikke ubetydelig Gjeld. Under den kejserlige Invasjon blevet vel naturligvis ingen kongelige Skatter opkrævede; men de betydelige Udgivter, som den strænge Indkvartering dagligen voldte enhver Borger, og den i det mindste i Begyndelsen, standfede han-

1) 3 Juni gaff Køn Guldagers 7 Dall. 3 ½ Søm siorthen af Kong. Maest. Bodzwmend fortherede hos hinde Bor Ildning, Øll og Mad. Samtidt giffuen E. A. 9 Dal., som Conge Maest. Folke fortherede huos hannem den Liid di var her vdi Svenn om Probiandt till Maest. Schibe. d. 12 Juni E. G. som 3 af E. M. Bodzmend haffde sorteredt huos hinde i 14 Dage, om Dogen Mad for bennem huer 12 ½, for Øl oc Bredevin, di fordroch huos hinde, 3 Dal. gaff E. A. 5 Daller. som Captien Nichels Mandal fortherede huos hannem o.s.v.

2) 10 Juni gaff jeg E. for hand medt sinn Buod udførde Nogett Probi-Andt til Yamunde till Kongl. Maest. Schibe 2 Mk., og saaledes øste. iste Juni gaff jeg 4 fordi di udførte nogett Probiandt og Ildning, vd till Yamund oc til H. M. Schib ved Nassa Hommer, som laa vdi Liss, hver 2 Mk. Dette Skib var Kongen selv paa i Slaget mod Hamborgerne, da Skibet Sofia, med hvilket han gik fra København var beskadiget i en Storm.

3) En staende Udgift for Byen var fremdeles en Ahme Rhinst Vin, som hver Julieaften foræredes Lænsmanden af Borgerne, og som kostede 60—65 Dal.

del og øvrige Mærings Virksomhed satte Indbyggerne ud af Stand til at kontribuere betydeligt til Byens almindelige Udgivter. Ogsaa finder jeg ikke i Skatstebøgerne og i Kæmner Regnskaberne, at nogen Afgift er paalignet, saalænge de Kejserlige vare her, uden i August 1628, den for omtalte, af Hyrsten paalagte Skat af 150 Daler til Artilleriets Udgifter, og i Februar 1629 en Afgift til Brændsel til Hjenderne paa c. 80 Daler¹⁾). Derimod blev en Del af de Penge, som betaltes til de afskedigede danske Troppers Besoldning og Proviantering, strax paalignet og indfrævet, nemlig den 26de Juli 517 Dal. og i August 518 Dal.

Til samme Udgivter bidrog, eller maatte blot laante, Barde:By 300 Daler, som tilbagebetaltes i 1633²⁾.

Fovrigt bestredes Byens Udgivter i disse Åar af dens Indtægter af Mark:Penge (167), Engleje, som for 1628 og 29 kun var 1054, da den ellers aarlig var 16 til 1700 Daler, en Differents, som de Kejserliges Heste ventelig har foraarsaget;³⁾ videre af Borgerstabspenge, Leje af Byens Pram og andre Smaa Indtægter omrent 3 a 400 Daler. For det Øvrige kom Byen i Gjeld. Vi have ovenfor set, at

1) Oppebering paa den Schatt, som Borgeri haffde vdlagt till Ildning.

2) 16de April 1633 till tolde Marine Otto Rasmussens i Waarde 300 Dal. udi Rent, som er di Penge Waardeby vdlagde till Kong. Mai. Capten oc Folch, som var indquarteret her vdi Ribe i 1629.

3) Som Bevis paa at Fiendens Heste afgræssede Engene, kan ogsaa anføres, at Byens Ekte maatte udsættes paa Foder, se f. E. Regnskab for 1631, i "Mai giffuen Sara S. Hansens Till bielper Till at offuerjode nu af Byens Ekte forgangen Åar 1629. XII Daller.

de 1500 Daler, Grev Schlich fik til Afszed, laantes af en Klausen i Lønder¹⁾). Borgermesterne Lime og Friis forstrakte Byens Kasse 900 Daler, Magister Olufsen, Præst ved Katrine Kirke, 150 D. Handelss kompagniet ("Gilden") 75 D. Byfogden Detlef Hanssen 150 Daler²⁾). Disse Sommer forrentedes alle med 6 pCt. Besynderligt er det, at den rige Raadmand Mogens Graffue ikke ogsaa har maattet gjøre et Forskud. Man kunde maa ske deraf slutte, at han var blandt dem, som havde forladt Byen, eller ogsaa han selv og Vedkommende have forment, at de betydelige Udgivter, han maa have haft paa sin kostbare Indkvartering (Ob. Lojt. og Familie), burde fritage ham for flere Opoffrelser.

Derimod finder jeg, at han i Året 1631 har indbetalt 1000 Daler i Byens Kasse, som skulde forrente dem med 5 pCt., hvilke Renter skulde udbetales til Husarme i Byen, formodentlig af M. G. selv, i det mindste ere Renterne baade dette og de følgende Åar betalte til ham³⁾)

Endvidere have de mere Formuende blandt Borgerne maatte give Henstand med Betalingen for Varer, som de have leveret i Krigens Tid, og nogle

1) Denne Gield betaltes i 1631.

2) Disse Forskud staa anførte i Regnskaberne for 1620—33, naar de blevet tilbøgebetalte ell. Renter betaltes af dem. Der kan derfor gjerne have været flere.

3) Den XV Dag Jully opborenn aff Erlige Mand Mogens Graffue Raadmand vdi Ribe Sic tusinde Daler, huer Daler Till 64 s dansk, som hand bæffuer godvilligen udgiffuen Till Hus Arme Stacheller, som schall blifue standendis paa Rente och schall samme Pendinge forrente aartige 50 Sl. Daller, di XXV att betalle till Jul di XXV till Gehannis.

endog i flere Aar. I Regnskaberne fra 1630—33 findes ideligen Beviser herfor¹⁾.

Det største Forskud gjorde dog Regnskabsføreren, Maadmand Knud Lambertsen. Hans Udgift paa Byens Begne fra 20 Sep. 1627 til 21 Des. 1629 beløb sig til 9702 Dal. 2 Mk. 14 § 2 Alb.; hans Oppebørsel i samme Tid 5157 Dal. 12 §, følgeligen beholdt han 4545 Dal. 2 Mk. 2 § 2 Alb. tilgode hos Byen.

Før at kunne afbetalte noget paa denne store Gjeld, Byen var kommen i, og foretage nødvendige Udbedringer paa de offentlige Bygninger, besalede Maas det, at Byfatten sidst i 1629 skulde opkræves otte dobbelt²⁾.

Byens Erstatning og Lettelser.

Alt i August 1629 havde Kongen paa Lænsmænden Albert Scheels Andragende anvist Byen 1200 Daler³⁾, som nogen Erstatning for Udgivterne med de udskivede Troppers Besoldning og Proviantering; og i 1630 endvidere 1332 Daler.⁴⁾ Disse 2532 Dal.

1) faaledes 6 Juni 1633 betalt N. H. for Deller oc Timmer som Byen fikk aff hennem i Fiendens Tid, 30 Sl. D. d. 9de Juni gaff jeg N. N. 8 Dal. for en Lende Soldt, vdttagenn till Ob. Wagtm. 1629, ligl. for "Talle vdttagen i 1629 15 Daler o.s.v. 1631. gaff jeg Jacob P. for en Winde Carum oc nogelle Vinder, hand haffde ladet indsette vdi Graabrsdrrene Gade forgangen Aar 1627. 3 Dal. 2) Wil. 35.

3) 1629 XX Aug. Opborren aff Peder Sørensen Glodzschiffuer paa Niber hus Otte hundrede Rigsdaler, som Welb. Hr. Albert Scheel, haffde forschaaffet os fra hans Majest. till hielper Till den Bekostning Byenn haffde gjordt paa hans Majest Soldaatter Et vdi slette Pendinge 1200 Dal.

4) 1630 9de Dag Juli opborne af P. S. Glodzschiffuer 888 enh. Rigsdaler. Som ere Restandz af di Penge, som ere Byenn bevilget for huus

ere komme Byens Kasse til Indtægt og ere ikke for-
velte blandt Borgerne.

I en Forsamling af Rigsrådet i Odense blev
vedtaget, at en dobbelt Kongeskatt for 1630 skulde ud-
redes af Stæderne paa Øerne, derimod kun en enkelt
eller det Halve af de jyske¹⁾). Men ogsaa for denne,
eller dog for det Halve deraf, blev Ribe fritaget paa
Albert Skeels Indstilling²⁾.

Gjeldens Afbetaling.

I 1630³⁾) var Byens Indtægt, forsaavidt Knud
Lambertsen oppebar den, 4248⁴⁾, Udgivten 2885 Dl.;
han beholdt altsaa endnu 3182 Daler tilgode hos By-
en. I 1631 var hans Oppebørsel 6362 D. (deri-
blandt de ovenomtalte 1000 D. som Mogens Grave
betalte, en 3300 Daler i Skattepenge, baade konge-
lige og Byens); hans Udgift 5253, folgelig var By-
en ham endnu 2073 D. skyldig. I 1632 døde han,
og Raadet formerede hans Arvinger en Regning paa

Bekostning di haffde anuendt paa Kong Mai. Soldatter forgangne
Var 1629.

1) Et lange 635.

2) 1630 28 Dec. daa gaff jeg Jens Gundesen for han gich herfaa os
till Kjøbkhafn medt schrifuelse Fra Velb. Her. Albert Schiel Till
Candzeller paa Byens Begne, att Byen motte forschonis for den
Konge Schatt dennem uorde paalagt till forgangen Martini Anno
1630 att schulle udgiffue deraf 8 enh. Dal. d. 2den Mai 1631 daa
gaff jeg N. Poulsen Candzeli Buod Till hilper till en Foræring
fordi hand førde Frihedis Bref Till Borgemester, att di schulle blif-
fue befriedt fra den half Konge schatt som dennem uorde paalagt,
o. s v. deraf gifuen hannem Till driske Pendinge 113 Dall.

3) Regnskabsføreren aflagte Regnskab d. 21 Dec. (Thomas Dag) Ræm-
nerne derimod tiltraadte deres Bestilling St. Peers Dag (22 Febr.)

4) et Port Udtog af Oppebørselerne se Bil. 36.

Oppebørsel gjort i 1627 før Fiendens Ankomst, for hvilken han var Byen 1878 D. skyldig¹⁾, og dermed er Byens Gjeld til ham blevet dækket²⁾. Ogsaa det meste af den øvrige Gjeld er blevet betalt i 1630—33, og 1634 resterede ikun 300 D. til Hans Friis, 150 til Magister Olufsen og 75 til Handelsfelskabet. Regnskabsførerens Indtægt i det Aar var 2800 D. og Udgivten 1900 Rd., saa at Byen beholdt en Summa tilgode hos ham.

Jeg vil slutte disse Bladé med den Bemærkning, at ogsaa i disse Aar vedblev Byen at vise Veldædig-
hed mod de ulykkelige Trosforvandte, som Katholi-
kerne Forsolgeler og Krigens Raser i Tyskland hav-
de fordrevet fra Hus og Hjem³⁾.

1) Dette er omrent Beløbet af den anden Termin af den store Konges Skat for 1629, som han havde oppebaaret, men, som vi ovenfor have vist, formodentlig er falbet i Fiendens Hænder.

2) han beregner sig aarlig 15 Daler for sin Umage og 2 Mk. til papir.
Af den Summa, hvormed han har staet i Forstud, har han ingen Rente beregnet sig.

3) I 1631 helsb denne Understøttelse sig til henvæd 50 Daler. En Del af de Understøttede 1631—33 vare fra Magdeburg. Desuden "En Fordres-
suen Adelsmand aff Nieder-Laus. i Sachsen vedt Naßn Christian
voh Göttweis medt hans Frue oc Bon 4 Dol. Fincensus Rabinsch
af Mehren, Ernst von Manlius af Osenbræge o.s.fr.

B I L A G.

I.

Anno 1625 d. 28de Januar andtuorde jeg Conge Majstadt Buod ved Naffn Niels Oluffsen halffparten aff Byens Bösken-Pendinge paa 50 Personer, som skulle angaa paa den förste Nouember anno 1624 og Endis paa Paasche Aftten Anno 1625 huer person om Dagen 7 sk. efter Borgermester Hans Frises Befaling er wdj en Suma 456 Dal. 2 Mk. 9 sk. Samtidt andtuorde jeg hannem Til forne pendinge 2 ponnge for 6 sk. dansche, noch forærerdt hannem Till driche pendinge 2 Rigsd. men i slette Pendinge 3 Daller. nok andtuorde hannem til en Naadtz-Hold wdj mellem Colding og Ribe 1½ Mk. d. (Udgivtsb. for 1625).

Anno 1625 d. 9 Marts daa gaff jeg Niels Olufsen Tienendis paa Kiöbenhaffns Slott denn Siedste halffparten af Riber Byenns -Böschen-Punding medt dj thuoschielling dansche miere Till Koste-Pendinge paa huer Personn Ind denn forrige Kongebreff Om formeltte, medt Oppendinge, som iche forgangen var Vdgiffuen efter Conge-Majestadt schrifffuelse, som ere Tilhobe wdj een Suma 674 Courandt Daller 5 sk. d men wdj Slette Pendinge 717 Dal. 2 Mk. 5 sk. (Udgftsb.1629.)

1633 d. 1 Febr. tiltolde jeg Jennsz hannsen Konng

Magt. Candselj Bud, Byenns aarlig Bösschöter Schatt
fra den 1 Nouember 1632 og til Paasche Aften 1633
paa 50 personer, paa huer Person om Dagen 9 sk. d.
wdi Slettpending huer Daller 64 sk. d.

1202 Dal. 1 Mk. 6 sk.

Noch förärret hannem 1 Rosenobell, Som Bormester och
Raad haffde sielff bewilget hannem for hannd drog
förste gang forgeffuis ephter Samme penge och mat
straxs hid tilbage igien 6 Slette Dall.
förärret hannom noch til drichepenge 1 Rd.

(Udgb. 1633.)

II.

Anno 1626 denn 28 Junj daa andtuorde ieg pe-
der Sorrensen Schrifuer paa Riberhus den Conge-
Schaatt, Som blef paalagt aff voris kiere herr Oc-
prindtz befallning att schulle Vdgiffues Till pindtz Dag
Anno 1626 520 Rigsdaler mend wdi slette Pendinge
780 Dall.

noch andtuorde Jeg peder Slotsschrifuer paa Riberhus
520 Rigsdaller, som var den Conge Skaat, som bleff
paa Budden Till Martinez siedstforledne at schulle Vd-
giffues er wdj slette Pendinge . . . 780 Dall.

III.

Anno 1626 denn 10 Dag Octbr. daa andtuorde
ieg Jeremias handsen Slodtzskrifuer paa Coldinghus
75 Courante daller Som Riber By ere Tagseredt
forre Till Post Buoderne dierris Lönn Fra paasche
Anno 1625 og Till Martiny Siedst forledne Anno 1626
effter Borgemesters og Raadtz befallning ere wdj
Slette Pendinge . . . 93 Dal. 3 Mk.

15 Sept. 1625 gaff ieg Bend Jörgensens for hand var wdj Waarde, Ringkjöbing oc Holstebro medt Skriffluse fra B. oc R. om Forbydelse att dj iche Skulle komme hid Till Byenn oc holde Marken. Ligl. andre Bud til Husum, Tønder, Flensberg, Aabenraai o.s.v.
d. XXII Augusti da gaff ieg Sörren Römme for hand gieek herfra Oc til Kiöben haffn medt schriffuse Till herr Candtzeller fraa Borgermester oc Raad derfor
 ijj Dall. ii Mk. og saaledes ofte
 samdag daa gaff jeg Las Handsen paa Slottenn **3** Dall.
 som hand haffde vdgiffuen paa Byenns Vegenne for dj
 Soldatter-Pendinge, han förete medt sig herfra oc til Ny-
 borrig og for samme Pendinge videre at fremsende.

IV.

Anno 1627, **28** Martis Paa Riber-Raadhuis nærværindes Borgermester og Roedmend och dj **24** Mend, som idag tilstede vare, adt ephtersom Kongl. Majest. Mandatt idag for menige Almussue er bleffuen leest och forkynnt om **2080** Enckende Rigsd. schatt, som schall nu udgiffues i **4** Termiuer efter Mandattens Indhold, daa bleff idag sambytycket, adt samme Schatt schall indkreffues aff huer Mk. **6** Rd. halfparten schall vdgiffues til St. Volborgdag aff huer Mk. **3** Rd. oe bleff samtykket, adt huo, som iche guoduligen vdgiffuer sinn Schatt, som dj ere tagsierdt for, schall dieles som en vlydig Borgere, desligest bleff sambyckt adt di som krefve Schatt skal være ij Aar frj for waeht, oc Byarbeid itt Aar omkring (af Byens Skatteprotokol.)

1627 d. 7 Dag Maij haffuer Knnd Lamdertsen Erlagdt

thil Peder Sörenssen Slodzskriffuer paa Riberhusz den fierde Partt af den stuore paabuddene Kongschatt nemblig 2080 Rigsdaler, som er den förste Termin som thil den Dag schulle betales, nemblig 520 Rigsdaler er vdj Slette Pendinge 780 Daller; ligeledes under den 21 Juli 780 Dall.

V.

1625 22 Martis daa gaff jeg en Scharrsåndt ved Nafn Jost Nichelai Til hjelper til terependinge medt sine Soldaatterre, fordj hand andt Modit¹⁾) huos Borgemester om Nadtz Hold²⁾) Till forne hans Soldaattere effter Borgermester og Raadzz Befalning 3 Rigsdaler men wdi slette Pendinge 4½ Daller.
d. 3 Marts gaff ieg Peder Falcke Lütten-Andt Till hjelper til Tere-Pendinge o.s.v. 4½ Dall. og saaledes oftere baade i 25 og 26.

VI.

Den 26 March andtnordit disse ephterskrefne füre Personner, som bleff udschreffuen thil Kong Mays. tjeneste ephter Borgermester og Raadzs Befaling thil hjelper till Kleder huer 8 Allen Lübschgrath³⁾) Allen 1 Mk. er 2 Daller
Samtidt antuordit dem huer Ij Allen lerrit til Leninge til deris Kleder 12 sk.
Samtidt Andtnordit forskne IV Personner lerrit til füre Schiorter 34 allen 8 sk. er 3 Daller.
hegter til deris Kleder for 6 sk.

1) anmodet. 2) Nats Hold, Nattekvarter.

3) Lybsk graat, graat lybsk Klæde, saaledes et andet Sted Lybsk Rödt og engelsk Rödt.

noch gifuen Niels Skreder til Arbedtslön for samme
 Kleder att gjöre 1 Dall.
 Samtidt gifuen Jenns Terp for fiire par schue, di oc-
 saa fich ij Dall.
 Samtidt fich huer en huorn Kuiffschede och Kniffue
 er 1 Daller
 til Terepenge huer Bodtzmand, som gieck Till Kiö-
 ben haffn 3 Daller.

VII.

d. 21 Juni 1626 betalte ieg Borgermester Hans
 Friis thou Rosenobler som bleff forærerit den hollandske
 Kaptien, som konfojerde voris Öxsne offuer den för-
 ste Öxsne Reisse. derfor 12 Daller
 oc en Jacobus til en hollandsk Kaptien som konvojerte
 dem "den anden Öxse-Reisse" 6 Dall. 2 Mk.
 betaldt Las Frederichren fortering, som en hollands
 Kaptien medt sine Folch huos hannem forterredt den
 anden Öxse-Reisse han confojerdt vores Borgere off-
 uer til Holland 4 Dall. 2 Mk. 3 sk.
 betaldt Johann Affetecher ¹⁾ for X Kander Viin, som
 bleff forærerdt de tninde Hollandske Captiener medt
7½ Dall.

Samtidt gaff jeg hannem for 16½ Kander Viin for 3
 Mk. Kanden, som bleff fordruchen Till Johann Affech-
 ter ²⁾ den Tid Borgermester og Raad haffde ladet
 forne holl. Captien byde der til Gest XII Dall. II Mk.

VIII.

Denn Aar Anno 1625 noch kommer Byenn thill

¹⁾ Johann Pruck Apotheker.

²⁾ K. L. varierer i sin Retskriyning.

kuort paa 634 Daller af forne pendinge Som jeg haf-fuer annammedt af Byenns Engependinge for Fulde og udj meddellen Tid pending blev aff Sett¹⁾) oc jeg sidne iche dennem haffuer anderledes vdgiffuen Jnd efter som dj gangbaar vor 84 Dal. 1 Mk. 4 sk.
ligeledes tabt paa 430 58 Dal. 3 Mk.

1624 24 Decemb. gaff Jeg peder Sörrensen Srifuer Till Oppendinge paa trej hundrede Rigsdaler, Som by-enn lonte aff haunem Til denne Conge-Skaatt, fordj han annammedt Smaa Mynndt, paa huer 100 Daller XIIj Mk. d. Er 9 Daller Ij Mk.

1625 26 Aprilis forsendte jeg Till Kjöbenhaffn medt Jacob Michellsen 260 Daler wdj Rytter Myndt, den om att Forsette oc mig derfor gnod Cruon Myndt att forschaffe, huorpaa wdj medellen Tid, den Cruon-Mynt vor Vder Veyenn, bleff affsett, fiech Byen Schaade paa forne pendinge effter Jens Andersens Skriffuelse

39 Dall. 3 Mk. 1 sk.

IX.

Anno 1626 denn November for Terede Borgerme-ster Mortten Lime og Knud Lambertsen paa denn Rei-se Till Viborrig fram -oc Till bage vdj gienn, denn Tid Kjöbstæderne var forschreffuedt aff Dannemarks Raad der att forhøre hvis de forgaff om Landsens Leilighed vdj denne farlige Tid, medt Voggen-Leje, Öll oc Maad, oc haffure oc andre Bekostning, Tilhobe Jnn Suma XXVI D. iii Mk. V sk.

d. 5te August antuordit Jeg Lauritz Jensen Viintapper medt sig paa Rejsen til Rendsburg, daa han uddrog paa Kundschab XXX Daller.

¹⁾ affset, nedsat.

betalt Chresten Schaade for hand Oeg ham fra Ribe
oc til Hönekys II Dall.

3 Aprilis betalte Jeg. Borg. M. L. for hans fortering
og Vogenleye til Odense, den tadt hand var did med
andre Kjöbsteder forscreffuen af Kongl. Maj. 36 Sld,
Kort oster samme Aar var Forsamling i Viborg. Li-
geledes flere Rejser til Rendsborg o.s.v.

X.

4de Maji giffuen en Schuolemester vd aff Lantte
Brunsvig- vedt Naffn herrmannes Kannengysser til
hjelp til terpenge 2 Dall.

noch en fattig Prest af Lantte Beiren til hjelper 2 D.

Fremdeles nævnes blandt mange andre:

"Dogter Johannes Gregorius udaff Bremen, som var
fordreffven, en sholmester Johannes Schielling vdaff
den Graffue Schatt von der Liepe, en besaatt Mand
vd aff Oldenstedt; en af Adel Jochum fon Velchenn
vd aff Lantte Brouns Vig, som var dreffuen fra hus
og hjem, en Preste-Quinde aff Arnisborrig i Lantte
Bruns Vig, tuende Prester af Vestfallen, her Johann
Capelman og her Sander hallerman; Hendrich
Schrader af Oldenborrich, som haffde lidt Schaade paa
441 huse vd aff Ildebraud; tuende Preste-Kuinds-Per-
soner ud aff Mönden; en Prest Martines Schallerius;
Jacobus Miilius og en anden, som haffde veret fangen
udj Törchej. **3 Dall,** huer; en Tydsche Quinde Vold-
ruogen o.s.v. (af Regnsk. for **25** og **26.**)

XI.

Syyn over Ribe Slots Befæstning d. 13 Maji 1612

For Tings Dom stoed Severin Friis Slots Skriver
paa Riberhuus og fremæsket disse efterskrevne **VIII**

Uvillige Dannemænd, som af Tinget af 11te Mayi 1612 af Fogden blev opnævnt, at skulle gaa med forskrevne Severin Friis og besee, hvor han dem paaviste og gav tilkiende, at Borgermester og Raad her udi Riibe hafde tilforn ham paamindet, at effterdi Byen med Portene tilsluttet alle Aftten og med Vagt udj denne farlige Feydes Tid bevares, og der omkring ved Slottet ved Dag og Nat haves frie Indgang og Löb, som baade Byen og Slottet var til Skade, uden det i Tide forfærdiges, da fremstoede 8 Mænd, som alle samdrægtelig vunde¹⁾) med oprakte Fingre og Hellig Aands Eed efter Recessen, at eftersom de vare af forne S. F. paavist ved Slottet paa siire Stæder, da befandtes der først den Port ved Bleghaven at være aldeles öde. Desligeste Vandporten og en anden Port derhos er ogsaa aldeles öde. Saa ogsaa Pillis Port aldeles at være öde og fordærvet, saa det endelig er fornöden at forfærdiges, saafremt ikke enhver skal have deres frie Indlöb og Gang ved Dag og Nat, som udj denne Feydestid²⁾) meget kunde være til Skade baade veb Slottet og Byen, det Gud forbyde nogen uforvarendes Ulykke paakom. (Efter en Afskrift i Ting-Protokollen tagen af Grönlund og indfört i haus og nu Skolebibl. Eksempl. af Ripæ Cimbricæ.)

XII.

1627 29de August giffuen Niels scharkant for den

1) vidnede, svore.

2) det var i Kalmarkrigen, hvor dog aldeles ingen Faro syntes at true Byen. Det er muligen svenske Krydsere i Nordsøen og Sörövere, som har voldt denne Frygt.

wmage, han hafte medt Borgerschapet at munstre, efter Borg. Befaining I Dall. ii Mk.

d. 26 Aug. gaff jeg Søren T. for Raadhus-Skammel att age wd paa Munster-Plads og hjem igjen

d. 25de Sept. daa gaff Jeg Villum Handsen¹⁾) for tuo Maaneders Besoldning, som han haffde tjendt Byen att munstere Borgerne effter B. og R. Befaling

60 Daller.

Samtidt andtuorde Jeg hannem paa Besoldning paa en Trum Slaae V Dall.

noch Till en Felttechen Trej Allen blau Tafft for

VIII Dall.

XIII.

23de September gaff Jeg de fire Vegtere for den Soldatt, som bleff Schött Vdenn Nörpjordt derfra oc till gy Pedersdaatter i Bödelsgade oc Sidenn at bere till Jorde o.s.v. . . . 3 Mk. d.

1627 8 Dage forind att Keysers Folch kom her wdj Byen kam her 4 af Kongens Ryttere i Finkebur²⁾ och waar der i trey Dögn og fisch di huer 6 Molter³⁾ mad og 6 Kander Öll og vaar der samme Tid 3 i Bödels-hus, dj lod dennem sjelf bekoste. (Kæmner-Regnsk.)

XIV.

1633, 30 Jan. Velb. Thomas Juul til Estrup contra Villum Hansen i Ribe, som 1629 hafde hafft paa Græsz paa Estrup 30 Öxne strax efter at Fjenderne hafde qvitteret Iylland og skulle betale for hver Oxen

1) en Borger og Avlstruger her i Byen.

2) Fængsel under Raadhuset, som da var i Grønnegade, for grove Forbrydere. Terp. 460, 3) Maaltider.

1 Rigsort og holde dertil en Dreng for Kost og Lön.
 Da Freden var sluttet og den sidste Salva-Guarda i
 Ugen for Pintzedag, da Fjenderne drog af Ribe den
10 Juni 1626 da Thomas Juel hafde været i Landflyg-
 tighed for Fjenderne, o.s.v. (af Ribe-Bytingsproto-
 kol for 1633).

XV.

d. 24de September betalte Jeg Olluf Hansenn Raager for $5\frac{1}{2}$ schipund berge fische, som B. oc R. Kjöffte aff hannem Till Fer Raad udi Byenn denn Tid borgerj forrejste af Byenn er 88 Dall. (dette har vel været paa samme Tid som Lænsmanden rejste, thi ovenanførte Datum siger blot, naar Fisken er betalt).

I en Sag Dynes Lassen i 1631 har anlagt mod en Jacobsen "Hatstofferer" om Tilbagebetaling af de Bekostninger han har gjort paa de i dennes Hus indkvarterede Offiserer, siger Jacobsen blandt andet: 'Först haffuer jeg for Fjendens hastige Indsald, som andere godt Folk, flyete af Landet oc ephterlatt husz oc meget andet Formue effter oc det euuentyret¹⁾ oc icke befalit D. L. eller nogen Anden at giffue Contribution deraff o.s.v.

I en anden Sag hedder det: "at Albertsen ikke vilde sambtöcke nogen i hans Frauærelse at holde Indqvartering aff hans Hus, medens han sjelf den vilde euuentyre paa Lyche oc Fromme, effterdji hand saavelsom andre vor römt for Rigets Fjender".

¹⁾ eventyret, overladt til sig selv.

XV b.

Udskrift af Raadstu-Dom Protok.)

Den Aar efter Gudz Byrd 1631 d. 11 Februari var schicket for osz udj Rette Ebbe Jensen Borger her sammestedz paa den ene og Carsten Godborgson af Gallintsbyll¹⁾) paa anden, anlangendis nogen tuist dennom imellem wor om forne Ebbe Jensens Schrin, hand vdj sidste Bedröffelige Krigs Tilstande haffde andtuordit forne Carsten Godborsen till throe hende vdj Forvariug, och vdj samme schrin var indpachet aff Guld, Sölf, rede Pendinge og andet Clenodie, som Edbe Jensen beretter, att den Tidt hand komb over till Landet Gallentsböll oc vilie erfarre om hanns Godts vor Beholden, daa iblandt andet hanns forne schrin bleff hannom andtuordit, sjuntes hannem samme hanns schrin haffde verit opslagen, oc daa schrinet bleff oplogt saffnede Ebbe Jensen att der var bortte af schrienen en Guld kjede oc en Sjölff kjede, som vor forgyltt, nogle gulde Ringe oc andet mere, daa ephter tiltalle oc denn Sags Lejligheder, saa ephterdi besindis, adt Sagen haffuer verit vdj Retten for Slotzherren paa Thynderhusz, haffuer forne E. J. oc L. G. vedtagen att uere Retten vndergiffuen vdj denne Sag, och sagen der att overdicles, saa vitt Loug oc Rett sig begiffue kand,

1) Gallintbüll, (hos Dörfer Galmsbüll, Danckwerth Galmesbnl) var en Ö (Dörfer kalder den en Halvö) tæt ved Land i Böcking Herred, Tønder Amt, strax Norden for Dagebüll. I Danckwerts Tid havde den endnu Kirke og udgjorde et Sogn, nu er den ganske gaaet under paa en lille noget ophøjet Plet nær, kaldet Galmbull Knop, og Indbyggerne ere flyttede ind i den strax indenfor liggende Marienkoog:

XVI.

d. XX Sept. daa gaf jeg Jörgenn handsen VI D.
paa nogelle Rejsen han haffuer gjort effter Borgeme-
ster og Raadz Befaling mod Rensborrig, Flensborrig,
Obenraaj, Hadersleff og Kolding om Kundschab at er-
fare om Fienden var for hande.

Samdag gaff ieg fordi dj havde holdt enn Vagt
paa Torvedt udi XIII Dage oc Nat X Daller.

XVII.

Samdag (XX Sept.) gaff jeg N. medt hans Medt-
broder For dj med Byens Pram förde Nogelle af
Kongl. Majest Commissarius medt nogelle Heste Tuen-
de Gange fra Aaen og vd Till Schibene paa Reien
2 Daller.

24 Sept. forstrakt Velbördige Agxel Ahrenfelt til Bas-
nis keng. Majestedt Krigs-Comissarj dend Tid han war
her vdj Byenn efter B. oc R. Befalning, **40** Daller
som jeg hafver Qvittandtz paa.

XVIII.

d. 16 April 1628 ud tog Morten Timmermand til
den schanz Piordt ndenn Nörpiortdt.

först 2 Fyr Bjelcher for . ii Daller.

noch 1 stuor Fyr Bjelch for 6 Mk.

noch 2 fyr Bjelche for . X —

d. 9de Nov. 27 Andtuorde jeg 4 Pd. ¹⁾) 17 Mark stong

¹⁾ Et Riber Pund inddeltes i 24 Mk. En Mark er, som bekjendt,
éthalvt Pund efter vor Vægt; et Riber Pund blev altsaa 12
af vore Pund; men 4 enh. Mk. danske vilde være en altfor
overdreven Pris for 12 Pd. Stang Jern; men strax efter staar
anfört 28 enh. Lpd. til en Pris af 13 enh. Daler, saa at altsaa
2 treottend. Lpd. var det Kvæntum, der betales med 4 enh.

Jern, som kam till hengsel, Kramer oc Söm thill den ny piordt uden Sönderpiortdt for Pund $4\frac{1}{2}$ Mk.
noch fisch Anders Tömmerman XIII fyr bjelke, som bleff brugt til Porten udenn Nörpjördt eg til Porten uden Sönderpiordt for Stöchen 2 Dall.

XIX.

Oktober 27. Söm "til at slaa Fjeller op medt nedden Muren vedt Graffuene for 7 Dal. 12 sk.

6te Oktbr. givet Byens Tömmermænd for deres Arbeit ved Volden paa Slottet 3 Daler.

noch gifuen dennem 7 Dal.

Ligeledes i Oktbr. Til Vindebroen Jern for $4\frac{1}{2}$ Daler, 12 Stykker 12 Alens Ege-Tömmer, til 27 Daler.

Til Porten paa Slottet 6 Fyrre Bjelker 16 Al. lange 12 Daler. Baade til Porte og Bro er forbrugt $28\frac{1}{2}$ Lpd. Stang Jern til $13\frac{1}{2}$ Daler, foruden meget Tömmer, som ikke er betalt strax, thi jeg finder anfört Vognleje for 10 Vogne, som har kjört Tömmer til Slottet ved samme Tid. o.s.v.

XX.

1627 d. 30 Okt. andtuordit jeg alle Smedde 5 Stong Jern vejett til hobe 6 Pd. 18 Mk. for Pundet $4\frac{1}{2}$ Mk. som kom till Heste schu og heste schu söm til Felttmarschals Heste. $7\frac{1}{2}$ Dal. 6 sk.

noch trej stong Jern til Feltmars. Arbeit 5 D. 1 Mk. 10 sk. noch haffuer Jeg betaldt paa adschillige Tider fra 2den Aprilis och till dend 13 Dag Aprilis 1629 XXVI Las Quol, for 9 Dal. 3 Mk., som bleff fordelt till alle

Mk. Et andet Sted staar Jern anfört efter Skaalpund, a 4 sk. etPund, altsaa blev et Riber Pund ligt 18 Skaalpund.

Smedde her udi Byenn, som dend Tidt arbejdt for Feltt-marschal.

d. 17de April haffuer (5 Smedde) bechommedt en stuor Parti Kuol huos mig, som ieg haffde liggedes wdj min salig Moders stall, derffor X Daller som kam til Feltmarschals Arbejd.

graf von Sliech den Tidt han var udj Byen 12 Mk. gult Vogs til iii Daller, som kam til nogelle Lys.

XXI.

Anno 1629 d. X Aprilis haffuer Feltmarschall Graff von Sliech paalegt Riber By Jtt tusinde Rigsda-
ler vdi Pendinge Till aff Schied, der hand brød op medt sine Folche, Som vi siden bleff Nöd og tuongen Till at udgiffue, Som blef optagenn huos Jochum Clausenn wdaff Töndern. men vdj slette Pendingn.

1500 Daller.

Jtem forterede Borgermester Mortten Lime B. Hanns Friis, Hans Lauersen og Knud Lambertsen paa Reisen til Hamborrig medt Vognlej oc fortering fram oc tilbage den Tid dj blef udfördt att forscharffe samme Pendinge 78 Daller,

XXII.

Paa Langfredag kam Öfuerste Schaffenburg og Graff Fon Norttenborig Till Børrigmester Hanns Friis medt derris Folche, giffuen denuem Öll och Mad Till paa fjerde Paasche Dag, forterede Till habe 120 Molt-
ter Mad oc Öl, hver Maaltid 8 sk. derfor XV Dali.

XXIII.

Jtem Anno 1628 d. 18 Januari kam Försten aff

hadersleff her til Byenn medt 60 Heste oc fisch samtidt till sin heste 8 Tönder haffuer, Tönden 5 Mk. er
X Daler.

Samtidt blev bestandendis huos B. Hanns Friis tuo lam heste vdj 6 Uger, som B. motte forschaffe hjö og haffuer oc Öll oc Mad til en Karell som vor huos Samme heste, der For tilhobe XII Dal.

1627 d. 16 December betald 19½ Mader Frandtz Vin, hver Maade for 3 Mk. 4 sk. d. som blef fordruchen Till borgemester hans Frises og Peder Pedersens af Fyrsten oc hans Folch vdj haderslef er

XV Dal. 3 Mk. 6 sk.

Samtidt betaldt jeg 2 Maader Spans Viin, for huer Maade 19 Gros er . . . II Dall. 1½ Mk. som bleff fordruchen vdj deris Lusemendt om Morgen-

nen.

Samdag betalt 6 Maader Spans Viin, hans Flasche Foder bleff fylt medt paa Rejsen er 7 Dall. 8 sk.

1629 den 30te March kam Fyrsten af Haderslef til B. Hans Frises oc vor der paa den femtte Dag, Forterede sinne Folch huos hannem 96 Molter Mad oc Öll huer Moltid 8 sk. . . XII Dall.

Samtidt bleff fordruchen 16 Kander Viin, Kanden 3 Mk. . . . XII Dal.

XXIV.

XI Maji gaf ieg — for dj thuo stuor Lader Till Stöcherne Att age aff Tieng Gaard oc neder Till Hans Smed derfor 8 sk.

24 Juni andtuorde Jeg till Nogelle Tierre, som kam till hjul til Stöcherne.

24 Jully andtuorde Jeg Vognmester XVI Mk. stang

Jern Thil en Pig, som bleff brugt Till Stöcherne er
III Mk.

19 Augusti — — til Nøgelle stuor Söm som bleff brugt
till Laderne Som dj stöcher paastander paa Volden.

1 Sept. Söm, som bleff brugt Till Laderne paa Rund-
diellen paa Slotten.

samtidt antuorde Jeg min Feltuebel 7 Pd. 3 Mk. stong
Jern, Pund $4\frac{1}{2}$ Mk. som kam Till all Hand Bygning
oc Till noget Arbeidt for Attollerj thill Stöcherne.

Den 4de December Anno 1628 Andtuordt jeg Borger-
mester Mortten Lime og B. Hans Friis Jtt hundrede
Rigsdaler Som di andtuorde Ouerst-Lüttenandt, som
hand schulle for schaffe Försten vdj Haderslef, som
Borgerj var paalagt at schulle vdgiffue Till stenger oc
Till Hestepuder oc Till Andett Tilbehöring, som schul-
le bruges Till Attollerj men vdi Slette Pendinge

150 Daller.

XXV.

Anno 1629 dend haffer B. udgiffuen For en
Supplicadz Till Försten paa Haderslef den Tidt de
vilde haffve haft Eedt af Borgerne **2 Daller.**

Jttem Anno 1629 d. 28de Februar haffuer Borgerme-
ster oc Raad paa Mienige Mands Vegenn Forærerd
Ouerst Lütten-andt vdaff Hadersleff En Guld Hals-
bonnd oc andett Foräring, Koste Tilhobe **236 Rigs-**
Daller, den Tid han var her vdj Byenn oc anholdtte
att ville haffue haft Eedt aff Borgerj hvorfor vi bleff
forschonidt, som dj Dannemænd af Vorde oc Ring Kjö-
bing vor Jattereredt¹⁾ medt paa halff Bekostning, der-

¹⁾ entreret.

aff tilkomme os 118 Rigsdaller er vdj Slette Pendinge
177 Daller.

Noch blef bekostet paa en Techn Till Forsten paa
Hadersleffhus koste $27\frac{1}{2}$ Dall. XX sk. ere vdj Slette
pendinge $41\frac{1}{2}$ Dall. 4 sk. d.

Samdag blef fordruchen aff Ouuest Lüttenans Folch
vdj Hadersleff paa den 3die Dag XIII Kander Veinn
Kanden 3 Mk. er 9 Dall. 3 Mk.

XXV b.

(Uddrag af Raadstu-Domprotokol den 16de Okt. 1629.)

Ejeren af Wesselbjerg Jørgen von Ahlefeld havde
ved sin Foged "Erlig oc velacht Mand Jürgen Selch"
Iadet indstevne en Mand fra Ribe for det Vidnesbyrd,
han havde aflagt ved Ribe Gjesteting til Fordel for
Jesper Eskildsen, Foged paa Sindinggaard, "anlangendis
adt hand effter Quartermester under Öffuerst-Vagtme-
ster hans Befallning schulle have verit medt Jesper
Eschilsen, fougit paa Sindinggaard oc forskn^e Öu. V.
Foreerschudz d. 23de May paa Wesselbjerg, daa forskn^e
J. E. schall haffue bechommedt 140 Faar buordt, som
forkn^e J. v. A. oc forskn^e J. E. nu omb tuister. Huil-
chet Widne forschn^e Jürgen Selch formiener iche adt
stemme öffuer Eens medt Quartcermesters Zeddel, som
schulle medtføre Foegden paa Wisselbjerg, adt schulle
lade følge Jesper E. oc denne Musquettierer 80 Faar,
dess wansiedt schall hand haffue buortte tagen siuf
Snese, som forbemeldt er, oc herhuos formiente J. S.
Jensen iche adt vere vden en Eenlige Windne, medt
adtschillige Ombstendigheder, huorforre forskn^e J. S.
formente, sammc Vindne bör Ingen Macht adt have
och iche komme Velb. J. v. A. till hender oc scaade

i nogen Maade", videre stevnedes han J. Esk. der havde forhvervet Vidnet, da han paastod ikke at have faaet lovligt Varsel, og Byfogden i Ribe, der havde udstedt Vidnet.

Jens Jensens Vidne lyder saaledes: adt han efter Quartermesteren under Ö. V. henns Befalning var medt en aff Ö. V. Forceschudtz vedt Nafn Kristopher, adt schulle drage medt J. E. herfra oc till Wesselbierg oc till see, huormange Faar medt sine Lamb, som forne J. E. bechomb paa W. oc siden hannem det til kjen-de giffue, daa var jeg d. 23de May paa W. oc saa Foegden J. S. medt Muschetteren uttolde först 80 Klippet Faar, daa tilspurde forne Muschetterer hannem, hvorfore hand iche haffde angiffuen for Quartermester, huor mange Faar oc Lam, der var paa Gaarden, oc der tilmedt understandig sig adt lade samme Faar klippe, Hvor till hand suoredes, adt alle dj Faar medt sin Lamb saa vell som Uld vor aldt der till Stede, oc uttolde hand nogle flere Faar, som kunde vere 22, desforuden nogen Lamb, som Muschetieren befalde J. E. adt hand schulde till sig annamme, medt nogen ringe Uld vdi en Thynde, huilche hand straxs motte gifue forne Musch. en Zeddel paa, adt hand medt det förste schulde betale Quartermesteren. Daa bad J. E. Muschet. adt hand schulde lade Fougden J. S. beholbe nogen Faar oc Lamb medt Wld, huilcket hand ocsaa gjorde, och loed J. S. siden ved tou Smaa Drenge driffue forne Faar neder till Alslef oc bestelle tou af Tienerne der, som kunde driffue dennem, huordt forne Musch. vilde haffue dem heden, oc paa 3die Pindzdag dernest ephter betalde Matz Lassen Quarterm. alle

de Faar oc Lamb medt Wlden, som J. Es. fich, for 30 Rigsdaler." Derpaa fremlagde J. E. et Tingsvidne aflagt af 2 Bønder for Vester-Herredsting, Ord for Ord overensstemmende med Jens Jensens; videre et Bevis fra Soldaten, saaledes lydende: "Anno 1629 d. 2te Junij') habe ich auf mein Quartiermeister Befehl alle die schaffe auff Wesselberg ist, Casper Eschelsen zugeluerdt, vor das Erste 80 schaffe, darnach 22 schaffe mit Ihren Lemmer und soll Casper Eschielsen mein Quartiermeister mit die 80 Bezahlen und wenig wolle in ein Tonne. Christopher Boldewin". Fremdeles fremlagdes en Kvittering fra Mads Lassen, Borger i Ride, for 30 Rigsd., som han 3die Pindsedag havde betalt paa J. E. Vegne til Oberst-Vagtmasteren, "baade for di 80 Faar oc for di øffrige". Raadstu-Retten kjendte Vidnet ved Magt at stande. Om Sagen selv findes Intet i Protokollerne, da den ventelig ikke har hört under Byens Forum.

XXVI.

Jtem 1629 denn Juni, bleff Borgermester oc Raad paalagt aff Ouuerst Vagtmester att udgiffue paa Byens Vegenn 300 Rigsdaler formedelst Borgerj Schulle aldeles bliffue fri og Quidt for plunderj dend Tid hann bröd op medt Sienne Folch den Tid Freden bleff vdrobt, vdj Slette Pendinge 450 Dal.

XXVI b.

(Udtog af Ribe Raadstu-Domprot., 30 Okt. 1629).

Karl Hansen i Lildarum, Herreofsoged i Gjörding-

^{a)} eiter ny Stil, svarer til den ovennævnte Datum 23de Maj efter gammel Stil, som kejsorlig Undersaat og Katholik regnede han

herred indankede til Underkjendelse af Borgermester og Raad en Dom, afsagt af Ditlef Hansen Byfoged i Ribe, hvorved han var tildömt at betale sin Broder Villum Hansen Borger i Ribe en Sum Penge, denne havde betalt paa hans Vegne i 1628 til den i Ribe kommanderende Kejserlige Oberst-L. "wansiedt at forskreffne V. H. iche schal haffue for Fougden beuist medt Richtige Quittandz aff denn Öffuerste Lütten. samme Pendinge paa hanns Weigne adt haffue betaldt; Ey hellere forne V. H. meddellertidt at Öff. L. vor sjelf her i Landet fören nogeu Romb tadt ephter hand vor afdragen, huerchen kreffuit hannem, ell. ladet esche ell. hannem wide samme Penge adt vere plich-
tig." Karl Hansen vedgaard vel "adt V. H. som min guode Ven medt Öff. L. schulle haffue aftinget" men paastaar "ephter huilchen Aftingning jegh daa straxs haffde V. H. tilschickett buode dj Pendinge, hand mig haffuer ladet wide till Öff. at schulle erleggis oc der till trey Heste, oc V. H. da adt haffue forschaffidt mig derpaa fuldkommen Forsickering iche Aldeniste for dend Sag, medens for Ald Andenn Vdgifft, Plundrerej oc Offueruold, som Jeg daa noch som haffuer optagen som fuldkommen Quittandz o.s.v.

Villum Hansen fremlagde i Retten Byfogdens Dom saa lydende: "Daa ephterdj V. H. for Tingsdom fremblegger i Rette tuende forberörte K. H. Sendebreffue, adt forne V. H. vilde gjöre sin mueligste Fliid, som hand ingenlunde paa tuisler den Sag adt aftinge huos

efter den ny forbedrede Kalender, medens man endnu længe her, som i andre protestantiske Lande, vedblev at regne efter gammel Stil.

Öuuerst Lütt. om den Borddag¹⁾) forne Karl Hanssen och hannis Sönn wdj werit medt den Soldatt vdj Allerup och forskr^{ne} V. H. derimod beretter adt han i den effter K. H. skrifuelser oc Sendebreffue haffuer gjort sinn Moyligste Fliid hannem mueligt haffuer weridt samme Sag huos Öff. Lütt. adt aff Thinge och forskr^{ne} K. H. schall were hannem Aff samme Tingnings Rest schyldig bleffuen 75 Dal. 1 Rosenobel, 1 Tönde Haffre, noch 2 Gulde Ringe 20 Rigsdaler schyldige, hvilke V. H. vedt sin höieste Eeed oc Salighied Bekrefftiger. Karl H. derimod formente sig for for^{ne} V. H. till Thalle wdj denne Sag burde quidt at uere, Indtil han hannem medt Rigtigt Quittantz oc Zedel det kand hannem overbevise. Ephter Slig forberörte Leilighied vidste Jeg iche retter derpaa adt kjende Jndforskr^{ne} K. H. Jo bör betalle for^{ne} V. H. epher sin Eed, huis hand i saa maader for hannem till Öff. Lütt. vdlagt haffuer, inden 15 Dage ephter Kongl. Majest. forordning skadeslös, eller adt lide diele effter Stadzretten medt wiedere forskr^{ne} Domb medförer, Som i Dag for Retten bleff leest oc paaskreffuen. Her huos vdj Retten lagde forschreffae V. H. Idt Tings winder her aff Ribergiesteting vdgiffuen Mand. d. 3die Augusti sidst forleden formeldendis vdj sinn Mening: Ottemend vunde Adt for^{ne} V. H. stoedt for^{ne} Dag Jndenn Alle fire Stoche for Thingsdomb oc tilspurde K. H. Herritzfougedt wdi Giöring-H. om hand iche haffde begierit aff hannem, hand schulde tinge huos Ö. L. for hannem for den Boerdags Sag, som hand oc hans Sönn gjorde vdi Allerup, oc om hand

¹⁾ Bordag, Bardag, Slagsmaal, islandsk "bardagi".

iche loffuit, adt huis hand her vdj giorde schulle hand holle ham schaadeslös. Huor till adt forne K. H. Suarit, adt hand kunde iche benegte det, medens formente dend Sag adt were V. H. betalldt, medt widere forschne Tingswinder medförer, som i Dag i Retten er leest oc paaschreffuen." Et Brev fremlagdes videre fra K. H. dateret Lildarum 10de Decbr. 1627. "Kjere Broder, din schriffuelle er mig til hende kommit, hvorvdj jeg formercher, adt Öffuersten er mechtig hard oc streng och setter gandsche höjt paa Pengene, huillet will blifue wig gandsche besuerligt adt kan tolle oc vdstaa. Jeg haffde gud ved, gandsche gierne taldt medt dig effter din schriffuelle, nu tör Jeg iche reise adt Weien (?) for dj ferdiges altidt. Jeg tuiffeler ingen Maade paa dig, Adt du jo som min Broder gjör Aldt din Bedste. Kunde det komme i Fordrag da vilde jeg vel strax giffue hannem nogen Pending, adt hand vilde giffue nogen Respit paa Resten till paasche eller Pinsedag ephter hanns egen guode Willie, Adt ieg kunde bekomme nogit aff mine gieldnere hannem adt betalle. Jeg tuiffeler Intet, du jo gjör din bedste medt Tingningen. Kand det iche andet blifue Jnd som din Schriffuelle formelder, fanger Du adt giöre bescheden, schall Ieg holde din haand quidt, saa du schaldt Ingen schaade lide, den guode Herre hafuer magt kand giöre buode wedt mig oc audere huis hannem siunes. Giör nu som min guode Broder, wdj Ald tingest, som Jeg dig tiltroer aff din bedste Fliid, medt videre forschne Sendebreff medt förer". Et andet Brev lyder saaledes: "Kiere Broder, din schriffuelle er mig til hende kommet anlangindis den Sag medt

Önuersten, som ieg forstaer er höiligen forfördt oc betroedt for de Penge, jeg aldrig kand blifue eller haffuer werit Mand for, bedendes broderligen du giör din bedste, adt jeg maatte engang komme till en rolig Ende medt Sagen. Huis du udloffuer paa mine Weigne, were sig thou eller trey hundert Daller. schall ieg holde dig ledig oc fri, medt mere som forne Sendebreff medt förrer". Paa disse Breve og ovennævnte Tingsvidne grunder Retten sin Stadfæstelse af Byfogdens Dom, at K. H. skal betale sin Broder de resterende 75 Rigsdal (82½ Sletd.), en Tonde Havre, en Rosenobel og 30 Slettedaler for de 2 Guldringe. I Anledning af denne Sag havde Karl Hansen, Herredsfogden, erklaeret, at hans Broder havde opkrævet mere i Skat af Darum Sogn, end han har udbetaalt til Oberst-Løjtnanten. Af denne Sag, som er for vidtløftig og indeholder for lidet herhen hörende til at anföres her, selv udtogsvis, ses, at der ugentligen svaredes 1 Rigs-daler af hver Gaard i Afgift til Fjenderne, hvilket for de 22½ Gaarde i Darum Sogn, hvoraf V. H. oppebar Afgiften, belöb sig til 855 Rigsdales eller 1282½ Sletd. for de 38 Uger fra Invasiouen til 8de Juni 1628. Mærkeligt er det, at Skattens Opkrævning overdroges en Ribe-Borger. Samme Villum Hansen har drevet en betydelig Avling, da jeg finder i Byens Regnskaber, at den største Del af Byens Marker og mange af dens Enge aarligent have været udlejede til ham. Han har ogsaa drevet Studehandel, i det mldste viser en Sag, han havde med Ejeren af Estrup og Sönderskov, at han har ladet 30 Öxne græsse paa disse Gaaide. Vi have ogsaa ovenfor set ham anfört som den, der

kommanderede Borgerskabet, eller i det mindste övede
det i Vaaben.

XXVII.

Den 25 Nouember 1627 daa andtuorde jeg Borg.
Mortten Lime Viii Rigsdaler som hand haffde udgiffuen
Till Feltmarschalls haus Cetterer¹⁾ for en Frihedtz
Breff att borgerj motte handele Oc fare, suom dennem
löste medt deris Kiöbenschab er i slette Pendinge

XII Dal.

Den 12 Februari 1628 vor Borg. Hans Fris, Las Bonum
oc Knud Lambertsen vdj Hadersleff huos Försten
oc daa haffde vj samtlige voris Losement huos Öuuerst-
Lütten-Andt, foreridt hans Hofmester og i Kjökkenet
Samtidt 4 Rigsdaler²⁾. samtidt forteret paa henn Reisen
oc hjem vdj Gjen med haffuer paa vores Heste

2 D. 14 sk. d.

noch giffuen en Rytter, som konfoyeret os hen oc til-
bage i Gjen 1 Daller.

Den 2den Martis gaff jeg Andreas Öuuerst Lüttnandts
Schriffluer for en Schriffluse til Försten oc der Om
andholde om Borgerj Jche motte udschibe Cuorn oc
Ogsenn efter Borg. Befalning 1 Rigsdaler

XXII b.

(Udtog af Kirkebogen for 1627)

Keyserlige Soldatters oc Officerers Börn döbte her
i Sognet i forne Aar.

1) Georg, desz Obristen Wachtmeister Furier Sohn
getaufft d. 3 Octobris. dabey 5 Gevattern.

1) formodentlig Sekretær.

2) Det er af dette Sted, blandt andre jeg er bleyen ledet til den

- 2) Martinus Egidii Stewmanns (eines Gefreiten oder Corporalen unter dem Hrrn Obristen) Sohn getauft d. 13 Octobris dabey 8 Gevattern (5 Manns, 3 Weibs-Personen).
- 3) Martinus en Feldtscherers Sön indquartiret i Morten Kolstrups Boder.
- 4) Wentzel en Soldatis Sön af Grönnegade döbt af M. Hans Olufsen (Præst til Katrine Kirke, formodentlig i Provst Søren Andersen Wedels Forfald. Heraf ses, at Börnene ere döbte af Byens Præster).
- 4) Barbara en Soldates Datter fra Skibbroen. o.s.v, ialt 13 for 1627.

For 1628 er ialt 36 Börn under denne Rubrik, hvoraf vi ville nævne:

- 3) Paul en anden Soldatis Sön döbt 19de Januari.
- 7) Adam oc}
8) Eua } Tuillinge en Furier-Schutzis Börn
aff Bastian Schreders Huss. Stenbodegaden.
Suscept. Matz Lassen Byschriffuer, Elisabeth, Lau-
rits Tondings &c.
- 11) Georg Philip Leonhart Rytter Fouriers Sön.
suscept. Lieut. Bersers Frue, Capiten Sprittzen-
dörffler Frue, samme Capitens Fendrick etc. Borg.
Hans Friis, Johannes Pouck.
- 30) Anna Maria en Rytters Datter afflet i Skjörleffnet
ved en Fruerpige fra Stubbergaard. susc. Hr.
Jens Strundwad af Guldagger, Regem. Profos Hu-
stru, Wachtmesterens Dame under Rytteriet, v.
Prösings Lieut. Datter.

Formodning, at Ob. Löit. Lysser ogsaa havde Kom. i Haders-
lev og af og til opholdt sig der.

31) Elizabett en Gemeen Webels Datter aff Steenbodegade. susc. Cort Hilmer Koch, Lieut., En Feldschrifffuer, en Feldscherer, en Fourier &c. alle aff Mons Schierst. Compagni.

I 1629 ere 13 Börn under denne Overskrift f. E.

3) Hansz Jacob en Rytters Sön af Bredeslippen, afflet i Skjörleffnet hos Sören Schipper ved Anna Olnff d. susc. En Trömpet under Rytteriet oc Wachtmesterens Dame.

6) Anna Barbara Leonhart Rytter Furiers Datter, hjemdöbt 9de Martii.

susc. Corporal Minkwitz, Dettlef Hansen (Byfogden)
Anna Johan Guldsmids, Marine S. Christensens,
Sara Detlefs D.

12) David, Scharprieterens Sön aff det Torquato-Contises Regiment. susc. Regim. Profos. &c.

Endelig findes under Aar 1630:

Marine Lorentz N. offuerste Lieuten. Lysers liffskytts Datter, afflet i Skörleffnet ved (Navnet in Blanco) döbt d. 7de Januar.

Ligesom Byens Folk ofte have været Faddere ved Fiendernes Börn, saaledes nævnes ogsaa disse, skjöndt sjeldnere, som Faddere hos Byens Folk.

XXVIII.

2den Oct. andtuorde jeg Anders Temmermand dette effterschreffne Temmer til en Gallie, som bleff Satt paa Toruedt effter borgermester bifallning först 1 Jege Tre XII Al. lang for ii Dall. noch 6 stöcher Jege Tre der Till, medt Nogett mere, Som bleff buortte tagen af Soldatterne samtidt for $9\frac{1}{2}$ Mk. Samdag giffuen N. for Jorden at opkaste og Siden nederkaste VIII

sk. Samdag gaff ieg Anders Temmermand oc hans Medbrödre For samme Gallie att ophöge og Nogett Andet Arbeid hand haffde gjortt paa Toruedt derfor

V Mk. XII sk.

Samtidt gifuen Jep Sjelf femte for Gallien at op Reise XX sk.

XXIV.

Betalt Borgermester Mortten Lime, som han haf-fuer gifuen Begiments-Schult til en Foræring, att hand schulle for Töffue vdj Byenn Till det sidste Folch vor vdj gjennem marseredt 1 Sölff Scholl vee-get 10 Lod for $7\frac{1}{2}$ Dal.

noch gifuen hannem Thill 1 Tönd Öll $1\frac{1}{2}$ Dall.

gifuen Profos og profos Lütten-Andt Thill Foræring samtidt 6 Daller.

gifuen quartiermester Till en Foræring samtidt 6 D.

XXIX b.

Udi Retten lagde forne Dynes Lassen hans schriftlig Suar och berettning formeldendis Sin Mening, som ephterfylger: der dette min schriftlige berettning mod peder Jacobsen Hatstafferer Borger ibid. anlangendis den Udlæg og Jndquartering jeg haffuer Udlagt till tuinde hopmend, först Johannes Sprindsendorp oc siden Hopmand hans hendrich von Schierstedt wdi 62 Vger aff hans husz wdj hans Landflyctighed, som var deris rette hoffuitquartier her vdj forledne bedröffuelig feigdes tadt med Indquartering. Anno 1627 om S. Michelsdag fjenderne komb her til Byeinn bleff huos mig Indlagt hopmand John Sprindsendorps folch og heste, som vor 7 Personer och 16 Heste, och jeg födt 7 Personer vdj

12 Dage, medt öll och madt, haffre oc hjö till Hestene
 oc förne hopmand oc hans Frue oc andere Folch, hand
 haffde medt sig tog selff deris Quartier vdj Peder Jac.
 husz oc straxs hand vor kommen dervdjhuset, bespurde
 hand sig medt Borgermester Hanns Friis, huem der
 schulle giffue Contribution oc gjöre Udleg til hannem
 aff samme husz, huortil Borgermester suarede: Adt dend
 Mand, huszet tilhörde, vor iche tilstede, medens vor aff
 Landet, och iche heller hanns Brödre vor hjemme i
 Byn paa dend Tidt, huor till hopmand suarede, adt hand
 endeligen vilde haffue hans Contribution aff samme husz
 eller hand vilde lade 30 Soldatter rifue huszet neder
 och lade Ald temmer forbrende, hworfor begge Borger-
 mestere vor aff mig begjerindes, adt ephterdj jeg haffde
 hans Folch oc heste i Quartier, adt jeg daa vilde gjöre
 Vdleg af Peder hattstfferers husz indtil saa lenge hanns
 Brödre kamb hjem till Byen, loffde de adt jeg schulle
 bekomme min betalling derfor, och forschaffde jeg hop-
 manden, som vor vdj samme husz medt sine folch til-
 hobe 10 Personer Öll och Mad vdj 12 Dage oc der
 Jergen oc Rasmus ¹⁾) komb hjem til Byes besögte jeg
 Borgemester og begeredt adt ieg maatte blifue erledigt
 for denne Vdgift af Peder Hattstfferers husz och maat-
 te bekomme min Betallning for huis jeg derpaa bekos-
 stedt haffde. huorfor Borgermester loed kalde Jergen
 oc Rasmus saa vel som dend Dannemand Poffnel Vilsleff
 oc gaff dennem hopmandens befalling tilkiende, oc til-
 spurde Borgerm. dennem, hvemb der vilde gjöre Udleg
 till hopmanden, paa det hand schulle iche handelle Ilde
 medt huszet, som hand tilforn haffde ladet sig höre

¹⁾ Eierens Brödre.

huortil de suarède, adt de liche haffde Forraad, adt de kunne gjøre Udleg, thi det bedste de haffde vor aff Byes. Och ephterdj ieg daa haffde forschaffidt Hopmanden Probiandt vdj for^{ne} 12 Tage, maatte jeg selff forschaffe ham fremdieles aff samme husz, hnis hand aff mig begerede, som ieg vor haardelig nöd oc tuongen till aff hopmanden och formener, adt ephterdj ieg vdj forledne bedröffuelige feigdes tiid oc Krigs-Tilstand haffuer holden Indquerting aff fornt husz udj 62 Uger till for^{ne} begge hopmend, som haffde i samme husz deris rette hoffuidt-quartier, Setter jeg udj ald Rette, om for^{ne} Peder Jac. iche bör adt betale mig for Vdleg oc Bekostninger ephter richtig opschriffluelses Indhold schadelslös vdj alle Maader uden ald videre Ophold eller lide Deeple derfor, o. s. v. Herhuos vdj Rette lagde forsk^{rn} Dynes Lassen hanns schriftlig Opskrift och forteignelse paa hyis han vdj saa maader, aff Peder Jac. husz udlagt oc contribuerit haffuer, formeldendis som ephterfylger. Anno 1627 om St. Michelsdag Fjenderne komb her til Byen, blef Hopmand J. Sprinsendorf indlagt vdj P. J. Hus, som vor hans hofuitquartier och ephter begge Borgemesteres Begjerig forschaffde jeg hopmanden som vor daa i samme Husz 10 Personer, probiandt vdj 12 Tage och hver Person $\frac{1}{2}$ Rigsdal. daglig til Kost belöber sig til 60 Rigsdalet, noch forschaffet jeg vdj for^{ne} 12 Tage VI Tönder Öll, huer Tönde X Mk. belöber sig til 10 Rigsdalet siden gaff jeg Hopmand aff samme Husz vdj VII Vger, huer Dag i Vgen 2 Rigsdalet. er 58 Rigsdalet noch foræriddt jeg Hopmandens Feltschriffluer, for han hjalp mig til gude huos Hopmanden, saa jeg komb til at giffue 2 Rigsdalet

isteden for probiandt Try Rigsdaler, noch forschaffedt jeg dennem vdj **65** Vgger en Kande Eddike daglig og koste Kanden **6** sk. er tilsamt **455** Kander belöber **28** Rigsdaler **2** Mk. **10** sk. Kuort Tidt effter adt Hopmanden var kommen i denne Husz, tilsendte han mig Buod, adt jeg schull forschaffe Brendeued och forschaffede jeg hannem en Las huer Dag vdj Vggen, huer Lass **12** sk. lübsch, som vdj **62** Vgger, jeg forskaffte Ved til samme Husz, som er **436** Lass belöber **109** Rigsdaler, noch gaff jeg for huer Las Ved at sauge och klöffue och siden age till samme husz en lybsch schilling belöber sig **9** Rigsd. **8** sk. noch forschaffedt jeg Hopmanden vdj **65** Vger huer Vge $\frac{1}{2}$ Pund Talle i Lius er **32 $\frac{1}{2}$** Pd. Talle hver Pund **4 $\frac{1}{2}$** Mk. belöber **24** Rgd. **2 $\frac{1}{2}$** Mk. noch **6 $\frac{1}{2}$** Pd. Blaar oc **6 $\frac{1}{2}$** Mk. Blaar som komb til Lius huer Mk. **4** sk. er **6 $\frac{1}{2}$** Rd. **1** Mk. **10** sk. Noch forschaffede jeg till samme Husz Soldt vdj **62** Uger huer Vge **2** Schiper soldt er **124** Schiper af huer schippe en Sletdaler belöber sig til **82 $\frac{1}{2}$** Rigsd. **1** Mk. Summa **429** Rigsd. **2** Mk. **4** sk. Herpaa haffuer ieg bechommedt hör for sjuff Slettedaler, som Hopmand ephter begge Borgermestres begjering loed Byens Tjenertage udaf Peder Jac. Husz noch **8** March bloer **4** sk. huer Mk. er tilhobe **5** Rigsd. noch til de rede Pendinge jeg for P. J. Hus haffuer udlagt til hopmand John Sprindsendorp vdj **VII** Vgger og **2** Rd. huer Dag vdi Ugen, dertil haffuer Ebbe Jensen vdlagt till hjelp aff dend Hus, hand fich aff Iffuer B. **25** Rigsdaler, som herpaa schall afkortes, saa bliffuer der igjen beholden **400** Rd. ringer **3** Mk. **12** sk. noch en billig Rent af mine Pendinge paa det **4de** Aar,,.

Peder Jacobsen vægrer sig for at betale Erstatning, fordi han ikke har givet D. L. nogen Fuldmagt eller Tilladelse til at gjøre Udlæg for sig, han formener "effteradt Fienderne vdj mit Husz haffuer hafft deris Quartier og Verelse, kunde de iche lade dend nederbryde. oc huilket saa vor, haffuer jeg den saa vel som Guods, Hus og Gord euuentyret, huor ud offuer jeg meste aldt mit ephterlatte Guods, dernest er meget af husze oc loffte, perneille, Sengesteder nederbrutt og buorte, huilchen schaade iche medt stuor Ombkost kand rettes oc igjen forferdiges oc ved iche heller endnu, huemb ieg min stuor Schaade paa husz og guodz kunde söge, tilmedt formelder Kongl. Majest Ordinantz paa Fredericksborg wdgiffuen udj 1629 d. 1ste Octohris adt hvis Legsmendene for deris Legsbrödre haffuer vdlagt, som er bleffuen tilstede ved Husz oe Guord, dennem det igien at erstadte, derfor kunne de dennem iche billigen undslaae, men de, som vdenlands haffuer verit, deromb er aldeles intet rört."

Byfogdens Indlæg til haus Doms Stadfæstelse var saaledes: "Daa effterdj dedt nochsomb schall vere bevist, adt D. L. en Summa Pendinge af P. J. husz till Contribution haffuer vdlagt i dend bedröffuelige Feides Tidt adt beschierme oc vedt Lige oc Mact att holde det; daa effterdj der iche noget vist vdj lougis Recessen eller vdj Kongl. Majest Forordning deromb formeldis, hvorledis dermedt schal forholdis, da ved jeg ikke Retter derpaa at kunde kjende end adt forsrne D. L. jo bør for sine forberörte vdagte Pendinge igien adt erleggis oc Betalis af P. J. som samme Hus tilhøre, saauidt vuildige Dannemend kunne bil-

ligen eracte rett at vere, undtagen det aff höye Öf-frighed anderledes betenches eller forordnet uorder end som forskne Dom medförer oc i Dag for Retten bleff leest oc paaschiffuen, oc herhuos berettet og formiener D. L, adt ephterdj hand höjligen var for-nödig och tuongen till adt giöre saadan stuor Udleg til Contribution, aff forne P. J. Hus oc Gaard ephter hanns fremlagde Opschriffts Indhold, som i Byfogdens Dom er indfört, paa det dend iche schulde bliffue Ruineret och i Grunden ödelagt, som vedst havde schiedt och mange godt Folch i Sandhied vitterligt er, daa P. J. alligevel forholder sig oc iche vil betale, huis hand i saa maader hans hus och Gord til befrielse vdlagt haffuer vdj dend vnde Tidt vansiedt P. J. befandt hans hus oc Gord uschamfiret dend tadt han komb til Byes, daa mange andre deris Huse oc Gaarde var schamferit oc en Part neder Reffuen oc i Grund öde-lagt formeclerst der iche bleff contribuiret deraff, huil-chet dersom sodann hans stuore udlagde Contribution af P. J. hus til Befrielse, haffde der iche standet den ringeste Bygning deraf, som hans egen tuende Brödre medt en guod Samvittighed iche kand benægte, oc der-foruden mange gode Folch vel vitterligt er, og effter berörte Leilighed satte forne D. L. vdj ald Rette, omb Byfogdens Dom iche bör ved Magt adt vere, soe omb for P. J. iche bör adt udlege oc betale hannem, hvis han i saa maade P. J. hus til Befrielse vdlagt oc contribuiret haffuer, Wdj lige Maade mötte forne Byfouget Detlef Hansen i Retten oc vor sin ud-giffuen Dom bestandig oc formeente sig ingen Vrett at haffue gjort forne P. J., oc samme hanns vdgiffne

Domb bør ved Macht at uere, Medt flere Ord oc Tale dennem heromb imellem Vaar, da efter Tiltale, Giensuar och denne Sags Leilighed, saa ephterdi D. L. vdj forne P. J. Frauerefse vdj Feigdens Tidt haffuer guoduilligen contribuiredt oc gjort Vdleg aff forne P. J. sin Medborgers Husz oc Eigendomb hannem till gaffn oc beste paa det att samme hans Husz iche schulle blifue vdaf Fienderne Ruinerit og nederslaget, som de haardelig truett medt, oc som ocsaa visselig hagde schiet, dersom ingen deraf haffde contribuerit, som Jergen Jacobsen forne P. J. broder, Ind oc saa her idag for Retten haffuer bekjendt oc iche kunnet benegttte, som os indocsaa sielff er bedst uitterligt, adt forne D. L. bleff dertil ombedt. Och andere aff voris Medborgere, som vor til stede, vdj forleden wfredts Tidt, der oc saa deris Medborgere, der vor til Landflygtighed dennem til Gafn oc Beste contribuiredt oc gjort Vdleg haffuer och dernedt befrledd dennem, adt de iche er bleffuen nederslagit oc forderfuen, haffuer guodwilligen siden Freds Tid de ere kombne hiemb erlagdt oc igjen betalt, hvis derr medborgere vdj saa Maader, i deris Landflygtighed for dennem vdlagt haffuer, daa ephter berörte Leilighed wide vi iche imod Byfougdens Domb adt sige, medens ved Magt adt bliffue oc forne P. J. adt igjen betale oc fornöye forne D. L., huis Vdleg, hand i de Maader forstragt oc vdlagt haffuer, saauidt somb aff vuillige Dannemend af hans Medborgere kand erachtes og affreignes Rett og Billig kand vere.

Denne Dom er afsagt 27 April 1632, men Citan-ten har ikke efterfulgt den, thi under 12 Octobris

s. A. findes atter samme Sag omhandlet i Raadstu-
Protokollen og tildels med selv samme Ord, og da
dömtes P. J. til at betale D. L. efter en af 4 navn-
givne Mænd foretagen Overregning paa det gjorte Ud-
læg, hvorved D. L. Fordring var nedsat til **230 Slette-**
daler.

I en anden Sag af lignende Indhold er ikke Eje-
ren af et saadant forladt Hus, men en Panthaver dömt
til at erstatte de paa Husets Indkvartering gjorte Be-
kostninger, som den, der havde störst Fordel af Hu-
sets Konservasjon.

XXX.

Huis, som ere bleffuen Öuest Lütten Andt for-
ærerd medt.

Ittem Anno 1628 betalte Jeg Laust Jensen Viintaper
for en Pibe Spans Viin **90 Rigsdaler** Som Borgerm.
oc Raad kiöffste aff hannem oc bleff forærerd Öu. L.
medt. vdj Slette Pendinge **135 Dal.**

Anno 1628 d. 28de Oct. kiöffste Bor. oc R. en Sölff
Kande vegett **90 Lod** Sölff aff Morten Frederichsen for
45 Rigsdaler Som bleff forærerd O. L. medt, vdj Slet-
te Pendinge **67½ D.**

Ittem 1627 d. 27de Dec. betalte jeg en Sölff Kannde,
Som vor forgylt Vdenn oc Jndenn, Som Vegett **44**
Lod Koste medt forgylldning Tilhobe **37 Rigsd.** **55½ D.**
1628 denn XVI Maij. Kiöffste B. oc R. aff Jfuer Jen-
sen i Houm (?) en guld Armbond, som vor besatt
medt Demanter paa, Som bleff forærerd O. L. medt,
koste **154 Rigsd.** oc vdj Sl. P. **231 Dall.**

Ittem 1628 denn 22de Aug. bleff forær. O. L. **2 Stöcher**

fin Rödt engelsk oc Boyerder¹⁾) Till Lyberj paa sine Folche koste Byen 150 Dall.

Endnu findes under ovenanførte Overskrift følgende kuriøse Post. 16 Maij andtuorde Jeg Velbördige Carsten Giinsterup 24 Rigsd., som hand schulle leuere O. L. paa en Manedtz Viinn öfluer Sinn Buor oc hand den nem iche leueredt fra sig men heholdte deraf VIII Rigsd. dj XVI slich ieg vdi gjenn er XII Dall.

XXXI.

Anno 1628 betald til Jörgen von Enrich vdaff Hamborrig X Rigsd., som General-Profos haffde ladet hiente huos hannem oc fordruchen vdj medellen Tid hand var her vdi Byenn.

Noch haffner samme Gieneral-Profos bechommedt paa adschiellige Tider vdj medellen Tid hand vor her vdi Byen oc Nogelle Gang hand vor her vdi Byenn. Siden han kam till Tönder. 4 thönder. 7 schiper haffuer, schipen for 7 sk.

d. 8de Nov, 28 slich hand huos mig paa hans heste som vor XVI stöcher en las Mersch hjö derfor 7 Mk.d.

XXXII.

Item 1629 d. XXII Juli gifuen Kaptien ved hans Munster schrifuer paa hans egenn Person oc hans Officierer som Quittandtz herhuos schal benise 50 Rd. i Slette-Pendinge 75 D.

Item dend XVII Juli andtuordet Capitainen en Vgs Besoldning paa hans Person oc hans Soldatter 200 Rigsd. er 300 D.

¹⁾ Borter, Tresser,

29 Juli og 5 Aug ligeledes, og endelig 12 Aug. andt-
nordet Capitainen Till Besoldning paa hans Rejse 175
Rigsdaler er i slette Pendinge $262\frac{1}{2}$ Dal.
Noch andtuordet Jeg hannem till en Foræring 2 Ro-
senobler er 12 Dal.
noch 2 Pong til samme Pendinge for 6 sk.

XXXIII.

Jttem Anno 1629 denn 16 Nouember haffuer jeg
bettald paa adschillige Tider Till Borgerj XXVIII
Tönder Rog, Som ere forbagt vdj brød oc Kouringe
Som Soldatterne haffde Bechomedit medt paa Reisen
Till Probi-Andt, Som blef leueredt Nedenn paa Crann
Som Vegett til Sammen 19 schipund XVI Liszpund
For huer Liszpund Tagseredt for $1\frac{1}{2}$ Mk. er vdj Pen-
dinge 148 Dall. 2 Mk.

Jttem haffuer Jeg til adschellige Tider betald till bor-
gerj for Jtt hundrede oc Thi Tönder Öll thönden 2
Daller, som dj haffde ladet brue Till Soldatterne, Som
dj sich medt dennem paa Rejsen, eft. B. oc R. B.
 220 Dall.

Samtidt gifffuen Madtz Lasen For 2 Tönder gaat Öll,
Tönden 3 Daler, som Capteinen Fich paa sinn egenn
Person.

Samtidt häffuer jeg betalt 80 Öll-Tönder huer Tönde
For $1\frac{1}{2}$ Mk. 30 Dal.

8 Dag Augusti leuerett Jeg sil Kongl. Majestadtz Ca-
pitienn Oc Folch paa Reisen herfra oc Till Holland
 $3\frac{1}{2}$ Tönde Smör for 18 Daler. huer Tönd. 1 Tönd
Flams Sield for IX Daler, $1\frac{1}{2}$ Tond. for $7\frac{1}{2}$ Dal T.

betalt till Borgerj for 17 Riber Pund Vost, For Pund
1 Dall., som bleff Uddeelt till Soldatter paa Reisen.

XXXIV.

Anno 1630 denn V Dag March daa bleff forærerd Kong. Majestedzs Capitienn Ved Naffn Luckas Henrichsen 3 Rosenobel, som Borgermester oc Raad Foræredt hannem medt, Fordj Byenn motte bliffue Forskonetd Fordj hand haffde Kong Majestedts schrifstuelse att udttage Nogelle Bodtzmend, och her vaar icke Forraad derpaa esfter Borg. oc Raads Befall. Er vdj Slette Pendinge . . . XVIII Dall.

noch i March gaff jeg Engelberth Andersen Som Conge-Maiestedt Captein ved Naffen Luckas H. haffde forteredt huos hannem den Tid hann vor her vdj Byenn oc udschref Bodzmend paa hans Majestedzs Vegenn,
esfter hans vdgiffue Sedel XV Dal.

XXXV.

Ando 1629 d. 19 Dag Septembbris paa Riber Raadhuus, vdaff Borgermester och Raadmend och dj 24 Mend bleff samtyckit, adt denn epther schrefne Schatt, som nu er lagt den 16 och 17 och 18de och idag d. 19de thil Byens Wdgifft och andere Tynge baade thil Bygning och andre Beschweringe, som Byen paaligger och er vdj Gjeld kommen vdj denne forledne bedröffuelige Krigs-Tilstand, sem schall opkreffues ottedobelt. Och bleff uv idag som oc tilforne sambycket och vedtagen, Adt huo som icke guoduillige vdgiffuer sin Schatt, naar han trende Gange er krefuidt aff schattmesteren, daa schall hand der for ved Domb tiltalis som en vlydige Borgere och for sin paalagde schatt

dieles til Giesteting och iche achtes den Dag ephter
for Borger.

XXXVI.

Udtog af Lambertsons Indtægt paa Byens Vegne for 1630.

Indbetalte Restanser 324 Dal., deriblandt Villum Hansen en resterende Mark-Leje af 193 Dal. 75 Dal. laante af Hans Friis som Formand for Saltkompagniet, de af Slotsskriverne som Godtgjörelse vdbetalte 1332 D. 3 Mk. "Bröde-Pendinge" 6 D. Leien af Stampmollen 15 D., af 15, som have taget Borgerskab i Aaret a 3 til 5 Rigsd., 96½ D.; Skattependinge 551 D.; Rente-Penge 26½ D.; Mark-Leje 166 D. (den største Del af Mark-Lejen betaltes i Almindelighed først næste Aar, Siebien-Toft, stuor Ny Marche); "Engpendinge, 1614 D. (deraf for "stuor quobro 514 D., lild quobro 321; Huo Eng 91, Snebel Tong 150, Storum Kloche eng 36 D. Tyr-Eng paa hollum 34 D., Tyr-eng paa Oster Maade 22 D., Sønder Kjær 281, Nør-Kjær 34 D.)

Andre mindre og større Indtægter oppebares af Kæmnerne, som Leje af Byens Boder, af Byens "Schrang" ligeledes af Byens Pram (1½ Mk. for en Gang til Holmene, till "skuor" 3 Mk., til Aamund 4 Mk., til Rheden 1 D.) Bropenge af Öxne¹⁾ og Varer,

1) Af hver Oxe, som udskibedes herfra, betaltes i Bropenge af udenbys Köbmænd 2 sk. og af indenbys 1 sk. I Aar 1627 belöb de af Udenbys svarede Bropenge sig til 102 D. 14 sk. de af Indenbys til 33 Dal. 1 Mk. 10 sk. Der er altsaa af Fremmede udfört 3271 Öxne, og af Byens Borgere 2138, ialt 5409 Stykker. (Matz Limes Regnskab over Maale-Vejer og Bro-penge for 1627).

Vejerpenge, en Afgift af Skibe, "et Stöck van Acht" af hvert Skib (formodentlig fremmedt), i 1627, 57, Stade-Penge ved Markeder. o.s.v. Disse Indtaegter anvistes Kæmnerne til Bestridelsen af de Arbejder, de förté Opsyn med: Byens Bygningers Vedligeholdelse, Vejenes, Broernes Istandssættelse o.s.v.

Rettelser.

- Dag. 15 Lin. 6 Konuna glemt mellem Krug og wulff.
 — * Lin. 13. Fra bortfalder.
 — 17 7 Lin. fra neden Smedegade læs Guiegade.
 — 19 Lin. 3 anrettet læs indrettet.
 — 21 Lin. 17 Rekvissioner læs Rekvissioner.
 — 23 Lin. 6 fra ned Deller læs Daler.
 — 29 Lin. 22 og 23, først i 1629 bortfalder.
 — * Lin. 24, mellem Lejlighed og sat indsydes: først i 1629.
-

Dimittenderne fra Ribe-Skole for 1834.

1. Emil Conrad Valdemar Lassen, en Søn af Kammeraad og Toldinspecteur Lassen i Ringkjøbing.
2. Frederik Peter Ohm, en Søn af Toldinspecteur Ohm i Skodborg.
3. Hans Thomas Ohm, ligeledes en Søn af Toldinspecteur Ohm.

(Ordenen, i hvilken de dimitteres, beroer paa Examens Udfald.)

Examen begynder den 13de September og holdes i følgende Orden:

Løverdagen	den 13de Septbr.	Alle Classer dansk og latinisk Stiil.
Mandagen	— 15de —	Dimittend., Form. Hebraisk og Lydsk, Esterm. Religion og Franss.
Tirsdagen	— 16de —	Dimittend., Form. Latin, Esterm. Historie og Geographie.
Onsdagen	— 17de —	Alle Classer Religion.
Torsdagen	— 18de —	Dimittend. og øverste Cl. kristlig Oversættelse fra Latin paa Dansk.
Fredagen	— 19de —	Dimittend., Form. Mathematik, Esterm. Græss.
Løverdagen	— 20de —	Alle Classer Naturhistorie og Lydsk.
Mandagen	— 22de —	Latin.
Tirsdagen	— 23de —	Form. Hebr., Esterm. Dansk.
Onsdagen	— 24de —	Græss.
Torsdagen	— 25de —	Franss.
Fredagen	— 26de —	Mathematik.
Løverdagen	— 27de —	Historie og Geographie.

Examinationstiden er hver Form. fra Kl. 8—12 og Esterm. fra 2—6.

Den os anbefaede Ungdoms Foreldre og Paarørende, saavel som andre Skolens Velhyndere, indbydes til at overvære Examens og den Høitidelighed, med hvilken den sluttet Tirsdagen d.
30te Sept., om Estermiddagen Kl. 3.